שמעתא עמיקתא

גליון ת"ג | פרשת וילך | תש"פ | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות ליום הכפורים

גליון מורחב

ערב יום הכפורים

מצות אכילה

מצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה. [שו"ע (סי' תרד סע' א) ומ"ב (ס"ק א)]. ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות. [מ"ב (שם ס"ק א)]. ואסור להתענות אפילו תענית חלום. [רמ"א (שם)]. ועי' במ"ב (ס"ק ב) שכתב דאם מתירא לנפשו ורוצה להתענות, יתענה עד סעודה המפסקת, דודאי מן הדין סגי כשיאכל פ"א. ואם אינו מתענה היום כלל טוב שיתענה איזה יום אחר יוה"כ].

מי שפטור מהתענית

יש אומרים שהמצוה מוטלת אף על מי שפטור מהתענית (ולעניין נשים יעויין בסמוך). [עי' בהעמק שאלה (שאילתא קסז אות יב), בכת"ס (סי' קיב ד"ה ומדי) ובאג"מ (או"ח ח"ג סי' צ סד"ה אף אך). ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קט"ו].

נשים

גם נשים בכלל מצוה זו, אלא שאם לא תתענה משום חולי פטורה, כי כל עיקר שאנו מחייבין לאשה הוא משום שצריכה להתענות למחר. [כת"ס (סי' קיב) וכה"ח (סי' תרד אות ה). וכן נראה סתימת דברי המ"ב שנשים בכלל מצוה זו שהרי לא חילק בדבר. דלא כהרע"א (סי' טז) שמסתפק אם נשים בכלל מצוה זו. ועי' עוד במקראי קדש (ימים נוראים סי' לז) שאם אוכלת ביוה"כ פחות מכשיעור שפיר נחשבת מתענה ועליה לאכול בעיוה"כ. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קט"ו].

אכילת מאכלים קלים

בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל. [שו"ע (סי' תרח סע' ד)].

דברים המחממים את הגוף

אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, שלא יבא לידי קרי. [רמ"א (סי' תרח סע' ד)]. כגון בשמים וכרכום (שקורין זאפרין) ויין טוב. וזה אינו אסור כ"א בסעודה המפסקת. [מ"ב (ס"ק טז)]. כמו כן אין לאכול מאכלי חלב חמים כי מרבים זרע, אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן. [רמ"א (סי' תרח סע' ד), פמ"ג (א"א ס"ק ו) ומ"ב (ס"ק יח)]. וה"ה דיש ליזהר משום וביצים שהם ג"כ מרבים זרע. [מ"ב (ס"ק יח) ועי' בסי' ר"פ ס"ק א' שכתב דדוקא שומים צלויים מרבים זרע. ושכן עדשים מבושלים מרבים זרע אא"כ הם מלוחים]. חלב המעורב בתבשיל או טי"א עם חלב יש מקום להקל כי החלב בטל ברוב. [מ"ב (שם) ע"פ הפמ"ג (שם)].

שאר מאכלים

לא יאכל שומשמין מפני שמעלה גרה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו להקיא ביוה"כ שמא יבלע קצת מן הקיאה. כמו כן לא ישתכר בסעודה המפסקת ולא יאכל בשחרית וכ"ש בסעודת המפסקת. [מ"ב (ס"ק יח)]. וי"א שיש לאכול מאכלי דגים בסעודת שחרית, אבל לא בסעודת המפסקת. [מט"א (סי' תרד אות יח וסי' תרח אות א) וקשו"ע (סי' קלא אות יב)]. וי"א שדוקא דגים חמים אין לאכול בסעודה מפסקת אבל קרים אם אינם מלוחים לית לן בה. [אלף למגן (סי' תרח ס"ק ב)].

ממתי יש להזהר

דברים המרבים זרע כגון מאכלי חלב היה ראוי להיות נזהר שלא לאכול כל היום אכן העולם נוהגין לאכלן בשחרית. [רמ"א (סי' תרח סע' ד) ומ"ב (ס"ק טז)]. ועיקר טעם המנהג משום שהם מאכלים קלים, אכן בסעודה מפסקת נהגו לאכול בשר שהיא עיקר הסעודה, ודוקא בשר עוף, ויש שנהגו לאכול בשר עוף בשחרית. [מ"ב (ס"ק טז)].

קבלת תענית ושאר עינויים

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית אינו רשאי לאכול. [שו"ע (סי' תרח סע' ג)]. ואסור גם ברחיצה וסיכה ובפרט במלאכה. [מ"ב (ס"ק יג)].

קיבל בלב

אם קיבל התענית רק בלב י"א שאינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו. [רמ"א (סי' תקנג וסי' תרח סע' ד)]. וי"א שאף בלב הוי קבלה. ואסור אז כל מה שאסור ביוה"כ חוץ מנעילת הסנדל דמותר דהוי כאלו התנה בפירוש חוץ מזה (דהרי אנו רואין שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הוי כאילו התנה). [מ"ב (סי' תקנג ס"ק ב) ושעה"צ (אות ג)]. ומ"מ רשאי להתנות שאינו מקבל עליו אלא איסור אכילה בלבד. [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמ' קיד)].

גמר בדעתו שלא לאכול

אם לא קיבל בלבו להתענות אפי' בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומ"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש. [מ"ב (ס"ק ב)].

זמן קבלת התענית

הקבלה מועילה רק מפלג המנחה ואילך אבל אם קיבל עליו חובת היום מקודם פלג המנחה אין בקבלתו כלום. אולם אם קיבל על עצמו סתם שלא לאכול עוד מועילה קבלתו, מחצות היום ואילך, אכן בזה אינו אסור רק באכילה ולא ברחיצה ובמלאכה. [מ"ב (ס"ק יד) ושעה"צ (אות כ)].

הפסיק אכילתו מבעוד יום

אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית. [שו"ע (סי' תרח סע' ג)]. ויש שכתבו שהמנהג שלאחר שאכל אסור לאכול כי בזה שמפסיק הוי כאילו קיבל בפה. ולכן לצאת דעה זו נכון שקודם בהמ"ז יאמר בפירוש שאינו מקבל עליו עדיין התענית, ועכ"פ יחשוב בלבו כזה. [מ"ב (ס"ק יב)].

בירך ברכת שהחיינו

אם בירך ברכת שהחיינו של כניסת היום מקבל עליו קדושת היום ואסור לו לאכול. [מ"ב (סי' תריט ס"ק ד)].

הדלקת נרות

הדלקת הנר

יש מקומות שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק. וכל מקום ינהג כמנהגו. [שו"ע (סי' תרי סע' א)]. והנוהגים להדליק מברכים על ההדלקה אקב"ו להדליק נר של יוה"כ. [מ"ב (ס"ק ז)]. והמנהג הפשוט הוא להדליק ולברך. [חיי"א (כלל קמד אות יד). ועי' בכה"ח (אותיות יב וטז) שכתב שכן נהגו בכמה מדינות מעדות ספרד. וכן דעת הגרי"א זצ"ל (ח"ג אשרי האיש פכ"א אות א)]. ובמקום שאין מנהג כגון בעיר חדשה ראוי לנהוג כהנוהגים להדליק. [מ"ב (ס"ק ג)], ומ"מ לא יברכו על ההדלקה. [שעה"צ (אות ה)].

השארת אור דלוק

המשאיר אור דלוק (אף במקום שנהגו שלא להדליק), עליו להדליקו בחדר ששוכב שם. [רמ"א (שם) ומ"ב (שם) כדי שלא יבא לידי תשה"מ, מאחר שרואה את אשתו אצל הנר שבביתו]. ואע"פ שיש נוהגים להקל להניחה על השלחן ולא בחדר, מ"מ יש להחמיר. [מ"ב (ס"ק ה). ועיי"ש שאכן כשאשתו אינה טהורה שבלא"ה בדיל מינה יש להקל כשמדליק בשולחן ולא בחדר]. ומ"מ במקום שנהגו להדליק, נראה שבודאי צריך להדליק אף בחדר זה. [שעה"צ (אות ד)].

מי שאינו נשוי

אף אלו שאינם נשואים כגון בחורים, בחורות, גרושות ואלמנות, נהגו להדליק בברכה ואפילו הם כמה במקום אחד. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות א)].

בתי כנסיות ושאר מקומות

מדליקים נר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וע"ג החולים. [שו"ע (שם סע' ג)]. ובמוקמות אלו מדליקים בלא ברכה. [מ"ב (ס"ק ח) ע"פ הב"ח והפר"ח. וכתב בשעה"צ (אות ו) דמשמע לכאורה מדבריהם דקאי על הכל דהיין, על גבי החולים גם כן, ולדידי צ"ע, דלכאורה גם שם שייך שלום בית, שאותן המשמשין לפניו יראו מה להביא לפניו, ע"כ]. ובבתי הכנסיות נוהגים להרבות בנרות. [שו"ע (סי' תרי סע' ד)].

נר הבריא

יש נוהגים שכל איש, גדול או קטן, מדליקין לו נר (ונוהגים להדליקו בבית), כי התורה שקרויה נר נגמרת ביוה"כ (כלומר משה רבינו ע"ה ירד עם לוחות שניות). [רמ"א (סע' ד), מ"א (ס"ק ג) ומחצה"ש (שם). ועי' עוד טעם בזה במ"א (שם). ועי' במט"א (סי' תרג אות ח). וכן הוא בכה"ח (אותיות כד וכז). וכתב האלף למגן (סי' תרג ס"ק יח) שכן המנהג]. ואין לעשות נר לאשה. [מ"ב (ס"ק י) דאשה לאו בת תורה היא]. ואם מדליק נר נשמה כמבואר בסמוך די לו בנר א' בלבד. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות ב)].

נר נשמה

מדליקים נר נשמה לאביו ולאמו שמתו. [רמ"א (שם)]. ובנר א' די לשניהם. [מ"ב (ס"ק יב) ע"פ משמעות הרמ"א. וציין שם להא"ר (אות ד) שהעיר ע"ז].

כבו הנרות

אם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין לומר לאינו יהודי שיחזור וידליקם. [רמ"א (שם)]. ואף אם העכו"ם רוצה להדליק מעצמו צריך למחות בידו מאחר שהוא בשביל ישראל. [מ"ב (ס"ק יג). ועי' בשעה"צ (אות י)]. ומ"מ מי שכבה נרו ביום כיפור, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר. [רמ"א (שם). ויש להסתפק אם דברי הרמ"א קאי גם על נר נשמה או רק על נר עבור החיים (נר הבריא). שו"ר במהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה ס"ק פד) שמסתפק בזה. ובערוה"ש (אות ז) כתב שנראה דקאי רק על נר שעושים עבור החיים].

יום הכפורים

חמש עינויים

ביוה"כ יש איסור מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמ"ה; ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה. [שו"ע (סי' תריא סע' א)].

מה"ת או מדרבנן

אין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה. [שו"ע (שם)]. ושאר עינויים אין בהם אלא איסורא בלבד, יש אומרים שהם מן התורה וי"א שאינן אלא מדרבנן (ונפק"מ במקום ספק). ולמעשה ראוי להחמיר. [מ"ב (שם ס"ק ג)].

איסור אכילה ושתיה

שיעור אכילה

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה חייב, והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם. [שו"ע (סי' תריב סע' א)]. ובפחות מכשיעור אע"פ שאין בזה חיוב, מכל מקום יש איסור מן התורה. [שו"ע (שם סע' ה) ומ"ב (ס"ק יא)].

שיעור ככותבת

שיעור ככותבת הוא, דבר מאכל בנפח של כשני שליש של ביצה בינונית עם קליפתה, דהיינו כשלושים סמ"ק. [שש"כ (פל"ט אותיות יט – כ) ואור לציון (ח"ד פט"ו אות ה). ועי' בחזו"א (או"ח סי' ק ס"ק ה)]. ובשעת הצורך ניתן להקל שהוא כארבעים סמ"ק. [הגרמ"ש קליין שליט"א (עטורי מרדכי פכ"ו אות י)].

להתחשב באויר שבמאכל

מודדים המאכל בלי להתחשב עם האויר שבתוכו. [מ"ב (סי' רי ס"ק א) ושש"כ (שם)]. ומכל מקום יש להבדיל בין חללי אויר הניכרים במאכל שאינן מצטרפים לשיעור, לבין חללי אויר שאינן ניכרים במאכל שהדין הוא שמצטרפים לשיעור. [מ"ב (סי' תפו ס"ק ג) ושעה"צ (שם אות ז) לענין שיעור אכילה לענין אכילת מצה. ועי' במהר"ם שיק (או"ח סי' רנט ורסד). ודעת הגרי"א זצ"ל (משנה באהל עמ' קס) שכן הדין לענין יוה"כ, משום ששיעור ככותבת הוא בכלל השיעורים שנמסרו מהלכה למשה מסיני, וע"כ אין לחלק בו כמו שרצה לחלק הגרשז"א זצ"ל בסמוך]. ויש מצדדים שלענין יוה"כ שתלוי ביתובי דעתיה, צריכים שהאוכל עצמו יהיה ככותבת, ועל כן יש למעך את האוכל לגמרי ואין לחשב את האווירים כלל. [הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק ו עמ' תשכ) ושש"כ (פל"ט הגה עא). ועי' מש"כ במנחת אשר קונטרס בדיני חולה (סי' יט)].

אוכל הנשאר בין השיניים או בין החניכיים

אוכל הדבוק בין השיניים אינו מצטרף לשיעור ככותבת. [חת"ס (או"ח סי' ככז ד"ה תו צל"ע)]. ואוכל הדבוק בין החניכיים (המודבק בחיכו שגרונו נהנה בו ומעיו לא נהנים בו, רש"י חולין קג:), יש אומרים שאינו מצטרף לשיעור ככותבת, כיון שלענין יוה"כ התורה אסרה הנאת מעיים דוקא. [חת"ס (או"ח סי' ככז ד"ה תו צל"ע)]. ויש אומרים שמצטרף, שאף לענין יוה"כ התורה אסרה הנאת גרון. [אור שמח (שב"ע פ"ב ה"יד) ואחיעזר (ח"ג סי סא). ועי' עוד בזה במהר"ם שיק (סי' רסג), בכתי"ס (או"ח סי' קיז), בבית שערים (סי' רצט), במנ"ח (מצוה שיג) ועוד].

צירוף מאכלים לשיעור

כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק. [שו"ע (סי' תריב סע' ב)]. ועי' עוד בסמוך.

צירוף אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אינן מצטרפות לשיעור שלם. [שו"ע (סי' תריב סע' ב)], אף כשאוכל ושותה בבת אחת. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פל"ט הגה פז), ועיי"ש שמסתפק לגבי מקצת המשקה שנבלע בתוך האוכל שבפיו האם מצטרף]. אולם השורה פתו ביין או במים, מצטרף היין או המים לפת. כיון שהמשקה בא להכשיר האוכל, וכל דבר שבא להכשיר האוכל חשוב כאוכל. [מ"ב (שם ס"ק ד). ועי' מה שהעיר בזה בנשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ד עמ' תשיט)].

זמן צירוף האכילה

אכל, וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס, מצטרפים ואם לאו, אין מצטרפים. [שו"ע (סי' תריב סע' ג)].

שיעור אכילת פרס

שיעור אכילת פרס, יש אומרים שהוא שיהיו זמן של אכילת ד' ביצים, ויש אומרים ג' ביצים (שוחקות). [שו"ע (סי' תריב סע' ד)]. ולענין הלכה כל שהוא בשל תורה הלך אחרי המחמיר, וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחרי המיקל. [מ"ב (סי' תריב ס"ק ח)].

השיעור לפי דקות

שיעור אכילת ד' ביצים, יש אומרים שהוא תשע דקות (מסוף האכילה הא' לתחילת האכילה הב', עי' בזה בסמוך). ויש להחמיר כשיטה זו. ובאופן שאי אפשר לו להמתין תשע דקות, ישתדל להאריך זמן ההפסקה עד כמה שיוכל, ובכל מקרה ישתדל שתהיה ההפסקה לפחות שתי דקות, כל אחד לפי מצב בריאותו. [עי' בחת"ס (ח"ו בס' טז וסי' כג), במ"ב (סי' תריח ס"ק כא), בשש"כ (שם אות יט) ובנשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ו עמ' תשיט). ועי' עוד במהר"ם שיק (או"ח סי' רסג) שבאמת השיעור לחומרא הוא שמונה דקות אלא שלהרחקה כתב החת"ס (שם) תשע דקות. ונביא עוד דעות בקצרה: המרחשת (ח"א סי' יד אות ו ואות ח) פסק שהוא 3 דק'. האג"מ (או"ח ח"ד סי' מא) כתב שאם החולה מצטער להמתין 9 דק' ימתין 4 דק' וחצי. ומכל מקום מסתבר כהמרחשת שנקט שהוא 3 דק', ע"כ. והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה הגה 26) פסק בשמירת הצורך יש להקל עד 6 או 5 דק'. והכה"ח (סי' תריח אות מג) כתב שאם אינו יכול להמתין 9 דק' ימתין 7 דק').

התחלת זמן השהייה בין אכילה לאכילה

החייב לאכול פחות פחות מכשיעור, עליו להמתין בין אכילה לאכילה תשע דק' (או פחות מכן אם א"א לו, כמבואר לעיל) מסוף האכילה הראשונה לתחלת האכילה השניה וחוזר חלילה לפי כמות האוכל שהוא זקוק. ועי' בהערה. [מ"ב (סי' תריח ס"ק יט וס"ק כא). אלא דעי' בשש"כ שתמה שהרי במ"ב (סי' תעה ס"ק ב) ובחזו"א (או"ח סי' לט ס"ק יח) מבואר שמשערים שיעור זמן האכילה מתחלת האכילה. וכן הוא בבה"ל (סי' תריב סע' י ד"ה אם) לענין שהייה בשתיה. ועי"ש שכתב לשב דאולי כוונתו שלא יבוא לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית או התשיעית וישוב ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף ט' דק' כי הרי זה מצטרף. ועי' בנשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ו עמ' תשיט)].

תחילת השיעור מהלעיסה או מהבליעה

יש אומרים שלענין יוה"כ שיעור אכילת פרס מתחיל משעת הבליעה (ולא משעת הלעיסה) כי דעת החתם סופר שדוקא הנאת מעיים אסורה בה ולא הנאת גרון (והנאת מעיים מתחיל מיד אחרי הבליעה עוד לפני הקיבה). [שבט הלוי (ח"ט סי' קעג). ועי' באור לציון (ח"ג פט"ו אות יג) שנקט לענין אכילת כזית מצה שמונים מזמן הבליעה]. אלא דעיין לעיל שיש חולקים וסוברים שאף ביוה"כ יש איסור בהנאת גרון ואם כן לדעתם יש להתחיל משעת הלעיסה.

אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה

משקים היוצאים מפירות העומדים לאכילה, וכן אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה, חייבין על שתייתם מן התורה ככל שאר משקין. [הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש ק' סי' כא אות א). דלא כהגר"ש קלוגר (שנות חיים סי' לט) שרצה לומר שאם המחה את האוכל ועשה ממנו משקה, או משקה מפרי שעומד לאכילה, אין חייבים עליו מה"ת, ועי"ש טעמו. ועי' בספר החיים (סי' תפט) ובשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג אות כג)].

שיעור השתיה

שיעור שתייה האסורה

השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חייב. ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שיסלקנו לצד א' בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם בינוני. וכל המשקים מצטרפים לכשיעור. [שו"ע (סי' תריב סע' ט)]. ואף בפחות מכשיעור יש איסור כי חצי שיעור אסור מה"ת.

איך משערים

כיון שקשה למדוד השיעור של מלא לוגמיו, יש למלאות את כל הפה במים ככל יכולתו והחצי מזה הוא ודאי פחות ממלא לוגמיו. [הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק ט עמ' תשכד). וכ"כ בספר שיעורי תורה (סי' ג ס"ק לג 2). ועי' בבה"ל (סי' רעא ד"ה והוא רובו) וחזו"א (או"ח סי' לט ס"ק טז). ודעת הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ו הגה לב עמ' קמב) דשיעור מלא לוגמיו הוא תלוי לפי מה שהוא אדם בטבעו עם השיניים שלו, כמה משקה נכנס, ולכן אין חילוק אם נעקרו או נפלו לו השיניים, דתמיד משערין כאילו היו לו שיניים באופן טבעי. וה"ה אדם שעקרו לו את השיניים, ועשו לו או לא עשו לו שיניים תותבות, תמיד משערים כאילו היו שיניים בריאות טבעיות].

השיעור בסמ"ק

הסכמת הפוסקים שעד 40 סמ"ק נוזלים (או 40 גרם מים), הוא בודאי פחות מכשיעור אצל אדם בינוני (אלא אם כן מדובר באדם קטן באיבריו, כגון בחור בר מצוה וכדומה שייתכן שמלוא לוגמיו שלו קטן יותר משיעור זה. וכן להיפך, אצל אדם גדול באיבריו, מלוא לוגמיו גדול יותר משיעור זה). [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כג)]. [שתייה לשיעורין כ-40 סמ"ק כל עשר דקות, תיתן כמעט שישה ליטרים ליממה, ובדרך כלל אין צורך בכמות כה גדולה, יעויין להלן].

זמן צירוף השתייה

אם שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפים לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפים. [שו"ע (סי' תריב סע' י) בדעה הראשונה בסתם]. ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות. [שו"ע (שם) בשם י"א].ויש להחמיר ששיעור השתיה מצטרף בזמן של כדי אכילת פרס. [עי' במ"ב (ס"ק לא) שמלשונו משמע שהעיקר כדעה ראשונה, אבל הפר"ח והגר"א כתבו שהעיקר כדעה השניה, ע"כ. ומבואר שיש להחמיר בדבר]. ועל כן השותה בשעורים ישתה פחות ממלא לוגמיו, וימתין אחרי כל שתיה ושתיה זמן של תשע דקות, או לפחות זמן המפורט לעיל (לענין שיעור של אכילת פרס), ואם לא די לחולה בשתיה כזו, על כל פנים ישתה כל פעם פחות ממלוא לוגמיו, וימתין זמן מה, ושוב ישתה פחות ממלוא לוגמיו. [שש"כ (פל"ט אות כב)].

שיעור כדי שתיית רביעית (למקילין לעיל)

מבואר לעיל שיש סוברים שאם מתחילת שתיה הראשונה עד סוף שתיה האחרונה שהה יותר מכדי שתיית רביעית, אין מצטרף לכשיעור (ואין צריך בין שתיה לשתיה שיעור זמן של כדי אכילת פרס). וסתם שתיית רביעית משערים כדרך שתיית בני אדם, שאינו שותהו בבת אחת כי אם בשתי פעמים. [שעה"צ (סי' רי אות יא). ועי' באור לציון (ח"ב פי"ז אות יד)].

שותה רביעית על ידי קש

השותה רביעית על ידי קש ולא שוהה בשתייתו, נחשב שותה בבת אחת וחייב לכל הדעות. [עי' באור לציון (ח"ב פי"ד אות יז בהגה) ושם מיירי לענין ברכת הנהנין וה"ה לענייננו. ועיי"ש שמ"ב המוצץ פרי אין במשך המציצה שיעור שתיית רביעית].

משקה חם

אין חילוק בשיהוי, הזמן בין שתייה חמה או קרה. [הגרישו"א זצ"ל (הל' חג בחג פכ"ב הגה 25)].

מה בכלל אוכל ומה בכלל משקה

כל דבר שהוא מאכל ואוכלו על ידי לעיסה (דהיינו פעולה של אכילה), שיעורו בככותבת, ושהייתו בכדי אכילת פרס כמבואר לעיל. וכל דבר שהוא מאכל אבל אוכלו על ידי גמיעה, ולא על ידי לעיסה, שיעורו בככותבת, ושהייתו כדי שתיית רביעית או כדי אכילת פרס כמבואר לעיל. [נשמת אברהם (שם עמ' תשכב). ועי' בתורת היולדת (פנ"ב מאות ג)]. ויש מסתפקים לענין נוזלים שנקרשו במקצת (כגון שמנת, גלידה וכדו') אם דינם כאוכלין או כמשקין לענין יוה"כ. שהרי צורת כניסתם לפה היא על ידי כף כדרך אכילה, ואילו פעולת בליעתן היא בלא לעיסה אלא על ידי שנימוחים בפה מאליהן שהוא דרך שתייה. [הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם שם עמ' תשכב). ועי' בספר וזאת הברכה (פ"ה אות א) שהביא מח' פוסקי זמננו בזה בנוגע לברכה אחרונה].

אכילה שלא כדרכה

איסורי אכילה שבתורה אינם אסורים אלא כשאוכלם בדרך אכילה, אבל אכילה שלא כדרכה אינה אסורה מה"ת ומותרת לחולה שאין בו סכנה, ויש להחמיר בה לאדם בריא. [רמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח), וכן פסק בש"ך (יו"ד סי' קנה ס"ק יד) דכל שאין דרך אכילה שרי לחולה שאב"ס. וכן מבואר במ"ב (סי' תסו סס"ק א). ועיי"ש בש"ך שכתב שאדם בריא יזהר מזה ומשמע דאף לבריא מותר מעיקר הדין. וכן נקט בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"א סי' נב) בדעת הש"ך. ובשבט הלוי (ח"ו סס"י קלה) מבואר שהלכה כהש"ך אלא דראוי להחמיר כי יש חולקים עליו. ועי' בשד"ח (מע' כ כלל כב ד"ה ועוד הרי הרש"ך וכו')]. וכן הדין לענין אכילה ביוה"כ שמותרת לצורך חולה שאין בו סכנה. [כת"ס (או"ח סי' קיא) משום שבאכילה כזו אין משום יתובי דעתא. וכן דעת האג"מ (או"ח ח"ג סס"י צא), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש מועדים פ"ה אות ח ובהגה 42), האור לציון (פט"ו אות ח), וכן העירוני דמוכח מהבה"ל (סי' תריב ד"ה אכל), והארוך בזה בשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג ס"ק ח). דלא כהשאג"א (סי' עו) שיצא לחדש דביוה"כ אכילה שלא כדרכה אסורה מה"ת ד"ולא תעונה" כתיב].

גדר חולה שאב"ס שהותר לו אכילה שלא כדרכה

גדר חולה שאב"ס להתיר אכילה שלא כדרכה, הוא חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו אף על פי שלא נפל למשכב. [כמו שמצינו בהלי' שבת בשו"ע וברמ"א סי' שכ"ח סע' י"ז. וכן נקט באור לציון (ח"ג פ"ח בהגה אות ב ד"ה ובגדר). ועי' במנח"ש (ק' סי' יז אות ג) שדן בזה. ולמעשה מסתימת הפוסקים משמע כהאור לציון].

בידו להמנע מאכילה שלא כדרכה

אכילה שלא כדרכה הותרה כשאי אפשר בדרך היתר. [עי' ברמ"א (סס"י קנה) ובמ"ב (סי' תסו סס"ק א ושע"ת שם אות ה)]. ועל כן כשניתן יש להעדיף לכתחלה לקיחת תרופות ע"י נרות דרך פי הטבעת על לקיחת תרופות דרך הפה (ועי' להלן בדיני לקיחת תרופות ביוה"כ). [כי דין הנרות דומה לדין אכילה דרך זונדה שמבואר להלן שאינה בכלל אכילה כלל, ואפי' עדיפא מינה. וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש ימים נוראים פ"ה הגה 43) שעדיף נר מאכילה שלא כדרכה. ומ"מ אין זה אלא חומרא בעלמא כי בליעת תרופות קילא טפי מאכילת איסור שלא כדרכו, כי יש בה הרבה צדדים להקל, אכילה שלא כדרכה, מאכל אינו ראוי לאכילה, אינו מכוון לאכילה והוא פחות מכשיעור].

גדר אכילה שלא כדרכה

גדר של אכילה שלא כדרכה, היינו כגון שעירבב במאכל דבר מר. [עי' ברמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח) ובחזו"א (או"ח סי' קטז סס"ק ז ד"ה שם ה"י-ב)]. וכן אם עוטף אותו בדברר שאינו ראוי לאכילה כגון נייר וכדו'. [שו"ע (סי' תעה סע' ג) ובמשנה למלך (מא"א פי"ד ה"י-יא) שבכה"ג לאו דרך אכילה היא].

זונדה, אינפוזיה ונרות

קבלת נוזלים או מאכל דרך זונדה (צינור המוביל מאכל תוך הקיבה) אינו בכלל אכילה כלל לכל הדעות ועדיף מאכילה שלא כדרכה. [אחיעזר (ח"ג סי' סא), ועיי"ש שכתי' דאפילו למה שחידש החת"ס (או"ח סי' ס"ק ב) שאכילה ביוה"כ תלויה בהנאת מעיו, מ"מ זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון, דלא הוי עלה שם אכילה כלל, ל"ש בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו. ואף לפי השאג"א הנ"ל שס"ל שלא בעינן מעשה אכילה ביוה"כ, זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון כו"ע יודו שאין בה איסור. ועוד שאף לחת"ס הנאת גרונו נמי בעינן, כמו שהארוך בזה המנ"ח (מצוה שיג אות ב) דבעינן הנאת גרון אלא שלא מהני הנאת גרון לבד. ואף להשאג"א הנ"ל דס"ל דחייב ביוה"כ שלא כדרך אכילתן, משום דלא כתיב ביה אכילה, מ"מ בעינן ביוהכ"פ הנאת גרון ובלי גרון אינו חייב על הנאת מעיו גרידא, ע"כ. אולם עי' בעמק ברכה (עמ' קכז) שכתי' שלעולם אין הדבר תלוי באכילה אלא בביטול העינוי, ועי' בקובץ הערות (סי' עג אות ג)]. וק"ו אינפוזיה [שהרי אין הנוזלים הולכים אלא דרך הדם] ונרות דרך פי הטבעת שאינם בכלל אכילה. [אג"מ (ח"ד סס"י קכא). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

מאכל שאינו ראוי לאכילה

י"א שאכילת דבר שאינו ראוי לאכילה ביוה"כ אין בו איסור כלל. [ראבי"ה (סי' תתסא הובא במרדכי תענית סי' תרכו) וכן פסק הטור (סי' תריב)]. ויש אוסרים מדרבנן. [עי' בב"י (שם) שהביא שמהרב"ם נראה דלא כהראבי"ה], וכן עיקר. [עי' בשו"ע שהשמיט דברי הראבי"ה. וכן פסקו הפר"ח (שמעה שיג אות ב) דבעינן הנאת גרון (ס"ק טו) והכה"ח (אות כז)]. ויש להזהר בזה אף בפחות מכשיעור. [מ"ב (שם) ומשמע שמעיקר הדין שרי עכ"פ בשעת הדחק. ועי' בחר צבי (יו"ד סי' צז ד"ה ולעומת) ובמקראי קדש (ימים נוראים עמ' קצג) שמיקל לגמרי בחצי שיעור בדבר שאינו ראוי לאכילה כיון שלא חזי לאצטרופי].

טעם האוסרים

הטעם של האוסרים אכילת מאכלים שלא ראויים הוא כי באופן זה יש קצת יישוב הדעת. [כן משמע בראבי"ה (שם) ובט"ז בסי' תרי"ב (ס"ק ו). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה. ועי' עוד בשבט הלוי (ח"י סי' פט) שבמקום שבולע שלא לשם אכילה קיל טפי. ועי' בזה להלן לענין לקיחת תרופות ביוה"כ].

דברים המותרים והאסורים לבלוע

אוכל הנשאר דבוק בשיניים מערב יוה"כ

לפני תחילת הצום יש לנקות האוכל הנשאר בין השיניים, שלא יבוא לבולעו בצום. [עי' בבן איש חי (צו אות ח) שכתב כן לענין חמץ בערב פסח. ועי' עוד בחקר הלכה (ח"ב אות ח ס"ק כו) ובישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' נ) ועי' בראיכות בשמעתא עמיקתא גליון ק"ז]. ועיין בסמוך לענין אוכל הדבוק בין החניכיים.

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ"ב (סי' תקסז ס"ק יג)]. ומ"מ כל זה ברוק שגלגל בפיו, אבל כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל גוונא. [הגרישו"א זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ב אות כ בהגה)]. ויש אומרים שאין איסור כלל לבלוע רוק. [חזו"א (דינים והנהגות פ"כ אות ט). וכן בתורה לשמה (שאלה קנד) כתב שכיון שהוא דבר מועט ואינו ראוי לאכילה אין לחוש. ושו"מ שכן צדד בארץ צבי (פרומר ח"א סי' כח). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

גלולות ותרופות

לקיחת תרופות (גזירת שחיקת סממנים)

ביוה"כ אסור לקחת תרופות משום גזירת סממנים פרט לחולה שאב"ס (וק"ו לחולה שיב"ס שיבואר דינו להלן) שהותר עבורו לקיחת תרופות בשבת ויו"ט. [עי' שו"ע (סי' שכח סע' יז וסי' תצו סע' ב) ומ"ב (שם)]. וחולה שאב"ס היינו חולה שלא שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך דינו כנפל למשכב. [שו"ע ורמ"א (סי' שכח סע' יז)].

המשך טיפול

אדם בריא החייב להמשיך לקיחת תרופות לפי פקודת רופא כדי שלא יחלה במחלה שאין בה סכנה, מותר לו לקחת תרופות בשבת ויוה"כ (כפי שיבואר להלן). [שש"כ (פל"ד אות יז)].

לקיחת תרופה למנוע חולי או הקאות בצום

אדם בריא שיודע שיש סיכוי גדול שאם לא יקח תרופה וכדו' יהיו לו הקאות וכדו' שיגרמו לו לשבור את הצום, רשאי לקחתה ע"מ למנוע החשש. [כי הרי מותר לקחת תרופות ע"מ למנוע חולי. ועוד כי עדיף לעבור על איסור קל של חשש גזרת שחיקת סממנין מודאי איסור תורה חמור (עי' מש"כ להלן לענין להתחבר לאינפוזיה ע"מ למנוע אכילה ביוה"כ). ועי' באג"מ (ח"ד סי' קכא) שכתי' שבמקום שיש רק אומדנא של הרופאים שנר תעזור למנוע הקאות יש לאסור משום איסור שחיקת סממנים, אא"כ יש לו צער שלא יוכל לצום שבאופן זה יש להתיר].

לקיחת גלולות ותרופות בצום

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב ביוה"כ (ללא אמצעות מים, כמבואר להלן), כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. [עי' במקורות דלהלן. ולענין גזרת שחיקת סממנים בלקיחת תרופות להמשך טיפול ביוה"כ, הנה דעת החזו"א (ארחות רבינו ח"א סוף עמ' קנה) שכל שהתחיל לקחת התרופה לפני שבת אז יו"ט, מותר להמשיך לקחתה בשבת ויו"ט ואין בזה משום גזרת שחיקת סממנים. וכן דעת הגרש"א צא"ל (קובץ תשובות ח"א סי' מ אות ב) והגרנ"ק שליט"א (ח"ד עמ' קנג ועמ' ר). אולם דעת המהרש"ם (דעת תורה סעי' לז ד"ה ועי'), האג"מ (או"ח ח"ג סי' נג) ועוד להחמיר בזה. ודעת הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פל"ד הגה עז) שאם כבר התחיל לקחת וההפסקה תגרום לו נזק, או שהרפואה היא רק בח' ימים רצופים אשר מוכרח להיות שבת ביניהם, מותר]. וכן הסובל מכאב ראש חזק במשך הצום ומחמתו נחלש כל גופו ורשאי לבלוע משכך כאבים וכדו' להוריד הכאב. [דכיון שנחלש כל גופו בכלל חולה שאב"ס הוא ורשאי לקחת תרופות ע"מ להתרפאות, וכמבואר בשו"ע בסי' שכ"ח, וכן הביא בשש"כ (פל"ד אות ג). וכן פסק הגרנ"ק שליט"א (חוט שני פ"ט ס"ק מד אות יא עמ' קסה) לענין צום יוה"כ למי שסובל מסחרחורות או כאבי ראש חזקים]. ובכל אלו במקום שאפשר עדיף יותר לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [עי' באג"מ (ח"ד סס' קכא) ובנשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ז עמ' תשכג)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

ההיתר הנזכר לענין לקיחת תרופות וגלולות הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. אמנם אם הוא חולה שאין בו סכנה הזקוק לקחת תרופות שיש להם טעם ערב, עליו לערב דבר מר וכדו' (באופן שאינו פוגם את התרופה) עד שלא ירגיש המתיקות שבהם. (אולם אין להתיר למי שאינו חולה, לשתות משקה פגום לצורך לקיחת גלולות ותרופות). [עי' לקמן].

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

אין היתר לבלוע תרופות עם מים, ועל כן יש לבלעם לבדם או על ידי בליעת רוק. (אלא שיש תרופות מסוימות שעלולות להזיק אם לוקחים אותם על קיבה ריקה או ללא אמצעות מים. ויש לברר הדבר בטרם מועד).

וחולה שאין בו סכנה הזקוק לתרופה, ואינו יכול לבולעה ללא מים (או שאסור לו לקחת את התרופה על קיבה ריקה), בשעת הדחק יש להתיר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר מאוד עד שאין בהן הנאה לחיך כלל לו ולרוב בני אדם, כגון קפה שחור חזק (ללא סוכר) או תה חזק (ללא סוכר) וכדו' (ובמקום האפשר ישתדל שיהיה פחות מכשיעור). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש מועדים פ"ה אות ח ובהגה), הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות כג) והאור לציון (שם). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה]. כמו כן ניתן להמיס התרופה עצמה בקצת מים באופן שהמים הופך להיות מר מחמת התרופה (וזה בתנאי שהמים לא פוגעים ביעלות התרופה). ומ"מ אם דבר אפשרי לכתחלה עדיף לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [עי' לעיל המקורות. ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

דיני אכילה לקטנים

האכלת קטן

קטנים מותרים באכילה ביוה"כ. [שו"ע (סי' תרטז)]. ומותר אף להאכילם בידים. [מ"א (סי' שמג ס"ק ג וסי' רסט ס"ק א), חיי"א (כלל סו אות י), מ"ב (סי' תרטז ס"ק א) והגרנ"ק שליט"א (חוט שני ח"ד עמ' ש"ח). ועי' עוד במ"א (סי' תרטז ס"ק ב), במ"ב (סי' תרטז ס"ק ה ושעה"צ ס"ק ט), במנ"ח (מצוה שיג) ובחלקת יואב (ח"א סי' א)].

תענית שעות

קטן וקטנה הבריאים, בני ט' שנים שלימות, או כחושים בני י' שנים שלימות, מחנכין אותם להתענות לשעות. כגון אם היו רגילים לאכול בשעה מסוימת מאכילין אותם כשעה לאחר מכן או יותר, לפי כוחם. [שו"ע (שם סע' ב)].

קטן שהוא פחות מבן תשע

קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביוה"כ אפילו בתענית שעות, כדי שלא יבא לידי סכנה. [שו"ע (שם סע' ב) ומ"ב (ס"ק יד)]. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו. [רמ"א (שם)].

בן י"א שנים בהשלמת צום יום הכפורים

יש אומרים שבן י"א שנה, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות. [שו"ע (שם)]. ויש אומרים שאינן צריכין להשלים מדרבנן כלל (חוץ מתענית שעות). [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ח)]. ויש לסמוך עליהם בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות. [רמ"א (שם)]. ולמעשה בזמן הזה מחמת חולשה שירדה לעולם, המנהג להקל שלא להשלים התענית עד שיכנסו בעול מצוות. [עי' במ"ב (ס"ק ט) שכתב שמה שאין מדקדקין בזה"ז להתענות שום תינוק בשנת י"ב, משום דבזה"ז ירדה חולשה לעולם ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לזה, אא"כ ידוע שהוא בריא וחזק לסבול. ומהא"ר משמע שאפי' בשנת י"ג אין נוהגין להתענות כל זמן שלא השלים שנת י"ג, ע"כ. ודעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פ"ו אות יד והגה כז) שבזמננו אין הקטנים משלימין תעניתם עד הגיעם למצוות (אפילו בתענית הסמוכה ליום הגיעם למצוות)].

בת י"ב ובן י"ג שנים

בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. [שו"ע (שם). וביאר המ"ב (ס"ק יא) דהא דלא חיי' שמא הביא שתי שערות בזמנו ונשרו כיון שבא לכלל שנים ויש בזה חששא דאו', תירצו הפוסקים דמיירי שנשלם י"ג שנים שלו ביוה"כ גופא ובדקו אותו כולו יומא ולא הביא סימנים]. ואפילו הם רכים וכחושים (ואין להם סכנה לצום), צריכים להשלים כי חוששים שנשרו השערות. [רמ"א (שם). ועי' במ"ב (ס"ק יב) שהרמ"א מיירי באופן שהגדיל לפני או שלא בדקוהו].

הזכרת יום הכפורים בברכת המזון

קטן המברך ברכת מעין שלש או ברכת המזון על אכילתו ביום הכפורים, אף על פי שגדול האוכל מחמת פקוח נפש צריך להזכיר מעין המאורע, מכל מקום יש אומרים שלא מחנכים הקטנים בזה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פ"ו הגה 58)].

חולה שיש בו סכנה

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

חיובו בצום

חולה שיש בו סכנה פטור מלצום. [שו"ע (סי' תריח)]. ואף אם אין סכנה מיידית אלא הדבר עלול לגרום סכנה אף בעוד זמן ארוך ואפילו עלול לקרב את פטירתו במעט פטור. [שבת שבתון (אות כד) וחשוקי חמד (יומא פב.) בשם הרב מבריסק זצ"ל וע"פ המ"ב (סי' של סק יג), ע"י"ש].

עבר ניתוח פנימי עם הרדמה כללית

חולה שעבר לפני יום הכפורים ניתוח פנימי עם הרדמה כללית, תוך שלשה ימים מאכילין אותו כמו שמצינו לענין יולדת (עי' לעיל), אלא שאין להקל בזה בסתמא אלא כשיש צד סכנה כל שהוא. [קונטרס מנחת אשר (דיני חולה ביוה"כ סי' ב אות ז). ועי' באור לציון (ח"ג פכ"ט אות ו ובהגה שם)]. ופעמים שאחר ניתוח קשה, עד שלשה חדשים אחר הניתוח פטורים מהצום, והכל לפי הענין ולפי הוראת הרופא המטפל ומורה הוראה. [כנס בנושא רפואה והלכה שע"י בית דין של הגר"ש ואזנר זצ"ל. ועי' בספר שבת שבתון (עמ' צג ואות כ)].

מוטל על מיטתו ואין רופא שיחווה דעתו

אדם המוטל במטה ואינו יכול לירד ממנה ואין רופא שיחווה דעתו דינו כחולה שיש בו סכנה ומאכילים אותו. [ערוה"ש (סי' תריח אות א). ועי' בשערים מצוינים בהלכה (כלל קלג אות י)].

חולה שיש בו סכנה ואין הצום מזיק לו

חולה שיש בו סכנה, והאכילה ביוה"כ אינה מוסיפה לרפואתו והתענית אינה מזיקה לו, צריך לאכול על כל פנים בשיעורים. [שבט הלוי (ח"י סי' צב), ע"י"ש טעמו].

חום גבוה

מי שיש לו חום גבוה, מניעת מאכל או משקה עלולה לסכן אותו, ועל כן יש להאכילו, אלא שבדרך כלל די לו בשיעורין. והכל לפי הענין. [שש"כ (פל"ט אות ז). ובאורחות רבינו (ח"ב עמ' רט) בשם הגריי"ק בשם החזו"א שהורה לחולה עם 39 מעלות לשתות בשיעורים, וכן הורה הגריי"ק זצ"ל לחולה שהיה לו יותר מ-38.5 מעלות חום. ודעת הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פל"ב הגה ל) לענין חילול שבת לצורך פקו"נ שעל חום גבוה עם הרגשה רעה כל שעדיין לא נקבעה סיבת החום מחללין. ועי' באור לציון (ח"ב פל"ו אות יג) ש-39 מעלות בכלל חום גבוה שמחללין עליו את השבת. ועי' עוד בשבט הלוי (ח"ג סי' לו ד"ה ומש"כ) ובארחות שבת (פ"כ הגה סד). וכתב בחוט שני (ח"ד עמ' קפה) שהכל לפי הענין]. ויש להבדיל בין אם החום היה מלפני הצום, שהחשש להתייבשות הוא גבוה יותר, לבין אם החום הגיע בסוף הצום, שלפעמים החשש להתייבשות קטן יותר, ותלוי בהרגשת החולה, אך אם מרגיש שמתקרב למצב של התייבשות חייב לשתות. וכל זה בחום ללא מחלת רקע או סימפטומים אחרים, שאם כן עליו לשתות מיד. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י-ם].

קשישים

קשישים בדרך כלל אינם רשאים לצום כי יש לחוש שע"י צום יאבדו האיזון ויבואו לידי נפילה מסוכנת. והכל לפי המצב הגופני והרפואי. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י-ם. ועי' בתשובות הגאונים – שערי תשובה סי' שכ"ה שהובא שזקן חלש שהיה מתענה ואחר שעבר עליו רובו של יום בתענית בא לידי חלישות בענין שחושש לסכנה מאכילין אותו אפי' ביוה"כ ולא שבקי ליה דימות וגמרינן מההיא עובדה דהריחה כו', ע"י"ש].

שאר סוגי חולים

ע"י מש"כ בזה בס"ד בקונטרס שמעתא עמיקתא הלכות יוה"כ למעוברות, יולדות וחולים.

חולה הרוצה להחמיר על עצמו

חולה הנצרך לאכול ביוה"כ, אסור לו להחמיר על עצמו, ועליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". [מ"ב (סי' תריח ס"ק ה). וע"י"ש שבמקום שמאכילין אותו אין צריך כפרה על זה כי אונס רחמנא פטריה].

חובת השתדלות בערב יוה"כ על מנת שיוכל לצום

הנצרך לאכול ביוה"כ, ועל ידי זריקת רפואה בתחיבת מחט בגופו או על ידי לקיחת תרופה יוכל להתענות, אינו חייב לעשות כן כדי להתחייב בצום. [אג"מ (או"ח ח"ג סי' צ) והגרשז"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ו הגה טז)]. ויש סוברים שעל ידי זריקת רפואה בתחיבת מחט בגופו יש איסור בדבר אף בערב יוה"כ כי חובל בעצמו. [אג"מ (ח"ד סי' קא)]. וכן הדין לענין אינפוזיה (לקבלת נוזלים). ולפי דברי הרופאים עצה זו אינה מומלצת לחולה המאושפז בבית חולים כי לפעמים יש חשש שעל ידי זה יזדהם. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק י-ם]. ויש אומרים שבאופן שהחולה אין בו סכנה, אלא שחוששים שאולי יבוא לידי סכנה, ולדעת הרופאים ניתן למנוע הסכנה על ידי חיבורו לאינפוזיה (לקבלת נוזלים), ודאי שראוי שיתחבר לאינפוזיה באופן שלא יגרם שום נזק רפואי. [הגרש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג סי' קמט ד"ה והנה)]. ומכל מקום חולה שיש בו סכנה שבידו לעשות בקל מעשה מערב יוה"כ כדי להתחייב בצום, כגון על ידי בליעת ויטמינים, לכל הדעות ראוי שיעשה כן (והכל לפי הענין). [הגרשז"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ו הגה טז). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

מניעה מטיפול רפואי לפני יוה"כ ע"מ שיוכל לצום

מותר לפני יוה"כ לבצע טיפול רפואי אפילו כשיש חשש שלא יוכל מחמתו לצום ביוה"כ (כגון טיפול פריון כשיש חשש שלא תוכל לצום מחמת העיבור), אבל אם באופן ודאי לא יוכל לצום אם ניתן לדחות הטיפול יש לעשות כן. [עי' בשו"ע או"ח סי' רמ"ח סעי' א' וכן בסעי' ד'. וכן יוצא מהצי"א (חב"ב סי' צד), וכן פסק בנאות מרדכי (הל' רפואה עמ' יד). ועי' מה שנוגע לכאן בגליון קל"ב].

לשתות או לאכול ביוה"כ לצורך בדיקה שלאחר יוה"כ

חולה שיש בו חשש סכנה, וצריך לעשות לאחר יוה"כ צילום רנטגן וכדומה לבירור מצבו כדי לדעת את דרכי הרפואה בו, ואין הצילום מגיע לתוצאות הרצויות אלא אם כן ישתה כמות של מים בשביל הצילום (ולא בשביל מחלתו) ביוה"כ, מותר לו לשתות כמה שנצרך שכל זה בכלל פקוח נפש. [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני פ"ט אות מד עמ' קסה אות ח)]. ומכל מקום ידקדק לשתות בשיעורים. [קונטרס מנחת אשר (דיני חולה ביוה"כ סי' ג אות ג)].

להתפלל ביחידות ע"מ שיוכל לצום

אדם חלש שקשה לו לצום וללכת לבית הכנסת, מוטב שיצום וישכב במיטה, ואין לו כל היתר לאכול ולשתות אפילו בשיעורים כדי שיהיה לו כח ללכת לבית הכנסת. [חת"ס (ח"ו סי' כג)]. ואף מי שמותר לו לשתות פחות מכשיעור, מ"מ אף כדי להימנע רק פ"א בלבד משתיה של פחות מכשיעור, עדיף יותר לשכב בבית ולא להתפלל בצבור. [הגרשז"א זצ"ל (פל"ט הגה צז)].

חובת וחשיבות ידיעת הלכות אלו

צריך כל מורה להיות דינים אלו שגורים בפיו מבערב יוה"כ כי פעמים אפילו מחמת עיכוב מועט יש משום סכנת נפשות. ואם הוא שאלה שהמורה צריך לעיין הדין ויש שם אחר בקי שיודע להשיב מיד אין חולקים בזה כבוד להרב. [מ"ב (סח' תריח ס"ק כד)].

הנאמנים לקבוע שהחולה צריך לאכול

רופא

רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר שאם לא יאכילו את החולה אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו [שו"ע (סי תריח סעי' א)], ואפילו אינו אומר ברור שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנין לו כי אנו חוששים שאולי יסתכן. [מ"ב (ס"ק ב)]. ואפילו לעת עתה הוא חולה שאין בו סכנה בלבד אכן משערים שאם לא יאכל אפשר שיתגבר עליו המחלה ויוכל להיות שיבוא לידי סכנה. [בה"ל (שם ד"ה חולה שצריך)].

בירור אצל רופא ירא שמים

בזמנינו יש כאלו שלכל חולי קל אומרים שכשיתענה יסתכן [תפאר"י (יומא פ"ח אות כו) הובא בבה"ל (ריש סי' תריח). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ל"ז], על כן לכתחלה עדיף להתייעץ עם רופא שומר תורה ומצוות, אבל אם אין שם רופא שומר מצוות, חייב לשמוע לקול הרופא אף שאינו שומר תורה ומצות, כי דעתו מחשיבה הדבר כספק פקוח נפש. [הגרנ"ק שליט"א (תורת היולדת פ"נ הגה א) והגרנ"ק שליט"א (חוט שני שבת ח"ד עמ' רנב). ועי' בזה בשד"ח (מע' יוה"כ סי ג אות ה) ובאלף למגן (סי' תריח ס"ק ו)].

דיני אכילה לחולה שיש בו סכנה

חיוב לאכול רק לפי הצורך

אף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר מכשיעור, מכל מקום על האכילה השניה אם היה די לו בפחות מכשיעור ואכל כשיעור חייב כרת. לכן צריך לשער בכל אכילה ואכילה אם די לו בפחות, וקשה מאד לשער כן וצריך לזה זריזות ובקיאות. [בה"ל (סי' תריח ד"ה ואם אמדוהו) בשם בנין ציון (סי' לד). ומ"מ בכל ספק אם די לו בשיעור זה וכדומה מקילים. [הגרי"ש"א זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ו הגה 33) כי יש לצרף להקל בכל כה"ג דעת הסוברים שבמקום פקו"נ לא נאמר דין שיעורין. ועי' בדברי יציב (או"ח סי' רסז)].

חולה הנצרך לשתות האם רשאי אף לאכול

חולה הנצרך רק לשתייה על מנת להינצל מחשש סכנה, אסור לו לאכול. [שש"כ (פל"ט אות ו)].

להקפיד למעט באיכות האוכל

חולה הנצרך לאכול, אינו חייב להקפיד למעט באיכות האכילה (כגון שדי לו בלחם אעפ"כ רשאי לאכול בשר שמן). ועיין עוד בסמוך. [חת"ס (ח"ו ססי' כג), אור שמח (מא"א פי"ד הי"ד) והגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק א עמ' תשיז ד"ה לגבי). ועי' בנשמת אברהם סי' תריב ס"ק ז עמ' תשכ ד"ה והדבר) בשם בעל הששי"כ]. ועל כן כשמאכילים חולה ביום הכיפורים, יש לבחור עבורו סוג מזון שיספיק לו כמות מועטת ממנו, ולא יצטרך לאכול כמות גדולה, לדוגמא, אם אפשר להאכיל את החולה דבש או ענבים, ואם יאכל דבש יספיק לו ככותבת, ואם נאכילו ענבים יצטרך לאכול ב' כותבות, יש להאכילו דבש, כדי למעט באיסורים. ובימינו אם אפשר להאכילו "אינשורס" שהוא מזון מרוכז, ומעט ממנו מספיק, יש להאכילו אינשורס. [הגר"י זילברשטיין (חשוקי חמד יומא פג.)].

שתיה מתוקה

חולה הנצרך רק לשתות מים (כגון שיש לו אבן בכליה, עי' בזה להלן) רשאי לשתות אף חלב עם סוכר או מיץ פירות וכו', וא"צ לצמצם באיכות השתיה כפי שצריך לעשות בצומות אחרים, משום שיוה"כ יום טוב הוא. [הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק א עמ' תשיז ד"ה לגבי) ע"פ האור שמח הנ"ל]. וי"א שכל זה לענין חולה, אבל במעוברת שאינה חולה אלא צריכה לשתות רק כדי שלא יהיו לה צירים יש להחמיר שתשתה רק מים. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

אכילה שלא כדרכה לחולה שיש בו סכנה

חולה שלא די לו בשיעורים, יאכל כדרכו, ואין צריכים לשנות ולהאכילו שלא כדרך אכילה כדי למעט באיסורים. [הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש ח"ב סי' נח אות כו), הגרש"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים עמ' תיח הגה 36-37) והגרנ"ק שליט"א (חוט שני שבת ח"ד עמ' רנה ויוה"כ פ"ט עמ' קסה). דלא כהכת"ס (או"ח סי' קיא) והבנין ציון (סי' לה) שנקטו שבמקום האפשר צריך לערב במאכל או במשקה דבר מר כי באופן זה אין איסור תורה באכילתו (לדעת רוב הפוסקים). והכה"ח (סי' תריב אות כח) כתב שעדיף להאכיל חולה שיש בו סכנה אוכל שאינו ראוי לאכילה האסור רק מדרבנן מאשר להאכילו פחות פחות מכשיעור]. וי"א שאם הוא רק חולה שאין בו סכנה, אלא שחוששים שאם לא יאכל יסתכן, עליו להשתדל לאכול שלא כדרך כגון על ידי עירוב דבר מר. [הגרישא"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים עמ' תיח הגה 36-37)].

אכילה לשיעורים

אכילה לשיעורים לחולה שיש בו סכנה

כשמאכילין חולה שיש בו סכנה אם אמדוהו שמספיק לו אכילה או שתיה לשיעורים מאכילין אותו מעט מעט, כדי שלא יצטרף לשיעור. [שו"ע (סי' תריח סעי' ז)]. ודוקא אם ברור הדבר שדי לו בשיעורים, אבל בספק יאכל כדי צרכו כרגיל בכל יומות השנה. [שו"ע (שם סע' ח)]. וי"א שחולה שב"ס א"צ שיעורים כלל, ולא נאמר דין שיעורין אלא על חולה שאין בו סכנה שהרופא אומר שאם לא יאכילו אותו יכבד עליו החולי ויסתכן. [נצי"ב (על השאילתא קסז אות יז עמ' שז טור ב ועמק דבר שאי' לח אות ה). והגר"ח זצ"ל (חי' מרן הגרי"ז שבה"ע פ"ב דד"ה והנה אאמו"ר)]. אולם כבר פשטה ההוראה להחמיר שמאכלים אותו פחות פחות מכשיעור אף שהוא כבר מסוכן, אם די לו בכך. [עי' שש"כ (פל"ט הגה כ), צי"א (ח"ו סי' יג אות ב) ובמשנה הלכות (ח"ד סי' עה). וכן דעת הגרישא"א זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ו הגה 33). ועי' בנשמת אברהם (סי' תריח ס"ק ב) שהביא שהגר"י אברמסקי זצ"ל היה פוסק כהגר"ח]. ומ"מ מצרפים סברת המקילין אפי' במקום של חשש קטן אחר, כגון אם די לחולה בשיעור זה, או ספק בשיעור עצמו. [הגרישא"א זצ"ל (שם)].

החולה אומר שלא די לו בשיעורים

אם החולה אומר שאין אכילה או שתיה בשיעורים מספיקין לו, מאכילים אותו כרגיל ביום חול. [שו"ע (סי' תריח סע' ח)]. ונוהגין שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו יוה"כ היום ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת אכול בבת אחת ואם לאו תאכל מעט מעט פחות מכשיעור. [מ"ב (ס"ק כד)].

חולה שאין בו סכנה הנצרך לאכול כדי למנוע סכנה

חולה שאין בו סכנה, או אדם שכעת הוא בריא אלא שצריך לאכול כדי למנוע שלא יבוא לידי סכנה, אם די לו בשיעורין לכל הדעות חייב לאכול ולשתות פחות פחות מכשיעור. [עי' מה שכתבנו לעיל לענין חולה שיש בו סכנה שדי לו בשיעורין].

שיעורין מתחלת הצום כדי שלא יזדקק ליותר מכשיעור

חולה שאינו יכול לצום כל היום, מוטב שיתחיל לאכול מהבוקר פחות מכשיעור, כיון שאם ימשיך לצום בודאי יצטרך אחר כך לאכול שיעור שלם. [בעל המחנה חיים (קול סופר יומא סוף הל' יוה"כ עמ' קיד), אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם) והגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריח ס"ק ב עמ' תשמא). ועי' בשבט הלוי (ח"ז סי' פא). ועי' עוד בשש"כ (שם הגה צב) שהביא דעות הנ"ל, דהגרישא"א זצ"ל חולק ודעתו שאין עליו לאכול שיעורים אלא ימתין עד שיצטרך לאכול אפילו שיצטרך לאכול שיעור שלם].

להתחבר לאינפוזיה

חולה שנצרך ביוה"כ עצמו לאכול פחות פחות מכשיעור, והרופאים אומרים שדי לו בהזנה בעירוי (אינפוזיה), יש אומרים שעדיף להאכילו פחות פחות מכשיעור ולא לעבור על איסור תורה של חובל ביוה"כ. ויש אומרים שעדיף לעבור על איסור אחד חמור מלעבור על כמה איסורים קלים. ומכל מקום אם אפשר שע לעשות כן על יד נכרי. [עי' בזה באג"מ (ח"ד סי' קא), בשבט הלוי (ח"י סי' צא) ובתורת היולדת (פנ"א הגה יא ד"ה מעשה). ועי' עוד בתורת היולדת שם שהביא דעת הגרח"פ שיינברג זצ"ל שאין בחיבור אינפוזיה בשבת או וי"ט איסור תורה ועל כן עדיף לעשות כן. ועי' עוד בצי"א (ח"ח סי' פ)]. ואף למחמירים אין זה אלא עדיפות ולא חיוב (עיין לעיל בענין האם יש חיוב לעשות מעשה בערב יוה"כ על מנת שיוכל לצום).

מדידת השיעורים

מדידת השיעורים ביוה"כ

מותר למדוד שיעורים אלו גם ביוה"כ עצמו, אך טוב לעשות זאת מבעוד יום. [שש"כ (שם אות כא)].

זהירות במדידת השיעורים

יש להעיר שהרבה מודדים השיעורים באמצעות בקבוקי תינוק וכדו', ויש להיזהר בזה כי מצוי שאין המידות שלהם מדויקות.

ברכות הנהנין לאוכל ושותה בשיעורים

ברכה ראשונה

האוכל או השותה בשיעורים מברך ברכה ראשונה לפני האכילה או השתיה הראשונה, אבל אינו מברך ברכה ראשונה לפני אכילת כל שיעור ושיעור או לפני כל שתיה, אם לא הסיח דעתו מהאכילה והשתיה. [שש"כ (פל"ט אות כג)].

ברכה אחרונה

האוכל בשיעורים, בסוף האכילה והשתיה יברך ברכה אחרונה, אם אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה [והוא כזית בזמן של כדי אכילת פרס (לכל היותר ד' דק'), שאע"פ שאכל לשיעורים, היינו לענין שיעור אכילה ביוה"כ שהוא ככותבת, שהוא יותר מכזית], ובמקום שהוא מסופק אם אכן אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה, לא יברך. [שש"כ (פל"ט אות כג). ועי' וזאת הברכה (עמ' 8) עוד שיטות לענין שיעור זמן לברכה אחרונה. ולדעת האור לציון המובא שם אף אם אכל כשיעור תוך שש דקות מברך ברכה אחרונה].

טעה ואכל כשיעור חובתו בברכה אחרונה

אם טעה ואכל ביוה"כ באיסור, כגון שאסור לו לאכול כשיעור ואכל כשיעור, מברך ברכה אחרונה. [הגרח"ק שליט"א (שבת שבתון עמ' שנו בהגה) ע"פ המ"ב (סי' קצו ס"ק ד), ומ"מ אם עשה במזיד דעתו שאינו מברך].

מחלות וסימפטומים בצום

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

חשכו עיניו מחמת הצום

חשכו עיניו ואינו רואה בהם ומרגיש כהתחלת עלפון, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו. [תורת היולדת (פ"נ הגה יא)].

השתנה מראה פניו

אדם שחלש הרבה, שינוי מראית פניו שהוא כעין התעלפות מתיר להאכילו (ולא צריך שיכהו עיניו). [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם מסתבר)].

מרגיש חולשה גדולה

אומר שמרגיש חולשה גדולה עד קרוב להתעלפות וצריך לאכול, מאכילים אותו. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם מסתבר)].

הגיע למצב של התייבשות

מי שהגיע למצב של התייבשות חייב לשתות. סימני התייבשות: יובש ניכר בלשון, סחרחורת ובשלב מאוחר כאבי ראש. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"י בעה"ק י-ם]. ומצינו עוד סימנים לזה, עינים נופלות למערות. התכווצויות בטן המלווים בכאבים. שלשול מימי ועם היציאה מעורב דם וריר. החולה נושם עמוק עם או בלי חום. העור מתייבש מאד אפשר להבחין זאת כאשר צובטים את העור והעור נשאר עומד ולא מקומטו ונופל. אם נראים אחד מסימנים אלו חייבים להשקות מיד את החולה. ואם הוא מקיא צריך להסיעו לבית החולים. [שבת שבתון (עמ' סו)].

שלשול או הקאה חזקים

שלשול או הקאה בצורה חזקה גורם לאיבוד נוזלים, וישנם מצבים של פקוח נפש וצריך לשתות, והכל לפי הענין. [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מד עמ' קסד אות ב)].

התעלף

מי שהתעלף ביום הכפורים, צריך להשכיב אותו על הגב ולהרים רגליו. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"י בעה"ק י-ם]. ואם לא ידועה הסיבה של התעלפות, צריך לתת לו לשתות, לאחר שהתעורר מעלפונו כי דינו כנשתנו פניו שמותר לו לאכול. [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מד עמ' קסד אות א). ועי' בארחות שבת (ח"ב עמ' רמד)]. ומכל מקום יש להבחין בזה שאם הוא אדם צעיר וידוע שהוא בריא יש להמתין קצת, אם מתאושש מיד בדרך כלל אינו צריך לשתות. אולם אם יש לו סחרחורת, או שחזר להתעלף חייב לשתות. אולם אדם זקן או חולה שמתעלף חייב לשתות מיד. (ובכל מצב יש להיזהר ולהתייחס לאופן של הנפילה בשעת העילפון, כי אפשר שזה עצמו יביא לסכנה, וכגון אם קיבל מכה בראש וכדומה). [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"י בעה"ק י-ם].

מעוברות

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

מעוברת שהריונה תקין

מעוברות שהריונן תקין, חייבות לצום. [שו"ע (סי' תריז)]. והדין כן אף בזמן הזה שנחלשו הדורות. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש שם פ"ו אות א), הגר"ש ואזנר זצ"ל והצי"א (ח"ז סי' כ אות ד), משום שגם בזמנינו אין לחוש להפלות עקב הצום. ועי' בנשמת אברהם (סי' תריז ס"ק א) שהביא שגם החשש שההתייבשות עקב הצום ואיבוד דם בזמן הלידה ביוה"כ עלולים לסכן אותה, הוא חשש קטן מאוד, ע"כ. וכ"ז דלא כהגר"י פישר זצ"ל (הסכמה לפני ברוך הל' ביקור חולים) שנקט שכיום שנחלשו הדורות יש חשש להפלות עקב עצום, וע"כ צריכין כל הנשים המעוברות עד החודש הט' לאכול ביוהכ"פ פחות מכשיעור].

תוך מ' יום

מעוברת הצריכה לאכול כדי שלא לסכן את עצמה מחמת ההריון, או כדי להציל העובר, עליה לעשות כן אף תוך מ' יום מהריון. [שבט הלוי (ח"ז סי' פ). ועי' במ"ב (סי' תריז שעה"צ אות א)]. ועל כן אישה שעברה החזרת עוברים וכדו' וידוע שעדיין לא היה השרשה מ"מ אם צריכה לאכול לצורך ההריון, עליה לעשות כן. [כן יוצא מדברי הרמב"ן (תורת האדם שער המיחוש ענין הסכנה). וכן פסק ע"פ דברו בנאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' יב) והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון ש"ח].

ספק הצלה של עובר

מחללים שבת או יוה"כ אפילו בספק הצלה של עובר. [גר"ז (סי' שו קו"א אות א) דלא כהנצי"ב בהעמק שאלה (שאילתא א אות ח ושאילתא קסז אות טז). וכן צידד מדיליה בתשובות והנהגות (ח"ב סי' קפב). וכתבנו מזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ש"ח. שו"מ שכן פסק נמי בנאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' יד)].

סובלת מהקאות

מעוברת בשלשה חדשים הראשונים, שכיח מאד שמקיאה ואינה יכולה לאכול ולשתות, אם יש חשש להתייבשות יש לה לשתות, ואם די לה תשתה בשיעורים. [הגרמ"ש קליין שליט"א. וכ"כ הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמ' קסז) שמעוברת שהקיאה הרבה ביוה"כ וסובלת מחולשה גדולה או מחוסר נוזלים מותר לה לשתות ואם צריכה יכולה אף לאכול]. ואף לאחר ג' חדשים הראשונים אם מקיאה הרבה, תשתה וגם תאכל. [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמ' קסו)].

לא מרגישה בטוב

מעוברת שעדיין לא מרגישה צירים, אלא שהחלה להרגיש מאוד לא טוב תתחיל לשתות פחות פחות מכשיעור. [הגרשז"א זצ"ל (נשמ"א סי' תריז ס"ק א ד"ה הדברים)]. כמו כן אם מתעוררת בלילה כמה פעמים מחמת רעבון והרגשה של חוסר אוכל. וכן אם יש לה התקף פתאומי של רעבון תאכל לשיעורים. [ע"פ רופאים מומחים וגדולי פוסקי זמנינו].

מרגישה לחץ פתאומי

אם מרגישה בסוף העיבור לחץ פתאומי כבד כלפי מטה (ולא לחץ דמיוני), וכאילו העובר חפץ לצאת (הרגשה זו יכולה להיות בלי צירים), צריכה לשתות מיד ללא שיעורים. [נאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' כ)].

הפילה אחר צום

מעוברת שהפילה שתי פעמים בעבר מחמת תענית, אינה צריכה לצום. [מהרש"ם (דעת תורה סי' תריז סע' א) כי בספק פק"נ חיישינן לרבי שבשתי פעמים הוי חזקה. וכן הביאו בתורת היולדת (פ"נ אות ד)].

עברה הפלות חוזרות

אם הפילה פעמיים מחודש חמישי ואילך, ולא ידוע את סיבת ההפלה, אף אם לא היו אחר צום תשתה לשיעורין. [הגרמ"ש קליין שליט"א (קונטרס עיטורי מרדכי פכ"ח אות ה) מאחר שהוחזקה אצלה שהרחם חלש ואינו מחזיק את העובר יש לחוש להפלה מחמת הצום]. ואם הפילה שלש פעמים, יש לחוש שהצום יגרום להפלה נוספת. [נאות מרדכי (הל' רפואה עמ' יח)].

הרופא חושש שהצום יגרום לה להפיל

אם הרופא חושש שהצום עלול לגרום לה להפלה, צריכה לאכול גם אם לא הפילה קודם, אמנם די לה בשיעורים. [הגרשז"א זצ"ל (אוצר הברית ח"א עמ' טז)].

היו לה צירים מוקדמים אחר צום

מעוברת ששתי פעמים בעבר על ידי תענית אחזוה צירים מוקדמים, אפשר שאין עליה לצום אלא תשתה (ותאכל) בשיעורים. [תורת היולדת (פ"נ הגה יב)].

היתה לה לידה מוקדמת מחמת התייבשות

אם בהריון ראשון היתה לה לידה מוקדמת, ויש רגלים לדבר שהתחילו הצירים מפני ההתייבשות, אם כן נתברר שבאשה זו יש רגישות להתייבשות וללידה מוקדמת, ועל כן יש חשש שהיא מהמיעוט שעל ידי התייבשות נגרם להן לידה מוקדמת, ויכולה להקל אף בהריון שני. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

רגילה ללדת לפני תום תקופת ההריון

אשה הרגילה ללדת לפני תום תקופת ההריון גם אם אינה מרגישה צירים, תתייעץ עם מורה הוראה ועם רופא כדי לקבוע את חובתה בצום. ומכל מקום אם בהריון ראשון נתברר על ידי רופאים שיש לה סיבה מסוימת הגורמת ללידה מוקדמת, אף שאין הסיבה מחמת הצום, מכל מקום כיון שהצום מוסיף סיבה ללידה מוקדמת הוי בגדר ספק פיקוח נפש ואינה מתענה ביוה"כ. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

לא מרגישה תנועות העובר

אם הפסיקה להרגיש תנועות העובר לפי הרגילות אצלה בהריון זה, עליה לשכב על צד שמאל בנוחות במשך זמן (כשעה) אם עדיין לא מרגישה תנועות העובר יש לנסוע לבית חולים. ותשתה קודם דבר מתוק, אולי עי"ז יתעוררו התנועות. והכל לפי הענין. [ע"פ רופאים וגדולי פוסקי זמנינו. ויש לציין שלפעמים העובר ישן 2-3 שעות ברציפות ויתכן שלא ירגישו תנועות בזמן זה. וכמו כן יש לציין שאחרי שבוע 32 תיתכן ירידה בתנועות העובר. ועי' בתורת היולדת (מד' חדשה פנ"ג אות ח)].

היו לה צירים מוקדמים בהריון זה

אשה שבהריון זה היו לה צירים מוקדמים עקב התייבשות ואושפזה וטופלה, תשתה במשך היום בין א׳ וחצי לב׳ ליטר בשיעורים. [כנס רפואה והלכה שע״י א׳ מחשובי ב״ד באה״ק ב״ב].

אחזוה צירים במשך הצום

א. מתחילת החודש הרביעי, עד השבוע השלושים ושבע להריון, יש חשש ללידת נפל, או שהעובר נחשב פג ויש סכנה בלידתו. על כן במקרה שיש צירים סדירים ארבעה צירים בשעה (כי מצוי צירים לא סדירים בשבוע 33-32 באופן רגיל), קיימת חובה לאשה לשתות כ-2 ליטר נוזלים בתכיפות, ואחר כך להמשיך על כל פנים בשיעורים כדי להפסיק את תהליך הלידה. (בכל זה יש להתייחס להפלות קודמות עקב צירים מוקדמים וצריך זהירות יתירה). [הגר״ש ואזנר זצ״ל (שערי ימים הנוראים שער ז פ״ט עמ׳ שעב אות טו) והגרנ״ק שליט״א (חוט שני יוה״כ פ״ט ס״ק מה עמ׳ קסז)].

ב. מהשבוע השלושים ושבע מבחינה רפואית העובר יוצא מכלל פג ועל כן בדרך כלל אין סכנה אם ההתכווצויות יכניסו את האישה ללידה. מ״מ דעת הגר״ש ואזנר זצ״ל שבמצב של התכווצויות וצירים על האשה לשתות כרגיל עד השבוע השלושים ותשע. [כנס רפואה והלכה שע״י אחד מחשובי ב״ד באה״ק ב״ב. והנה הריון בריא ותקין ראוי שיסתיים משבוע שלשים ותשע (39) ואילך ולא לפני כן. דבר זה מאפשר למח היילוד ולכל אבריו החיוניים להתפתח ולהבשיל טרם לידתו. ע״פ תוצאות מחקר שנעשה נמצא כי יילודים בשבוע שלשים ושש – שלשים ושמונה (38-36) מתקשים בהמשך בלימודים ומתמודדים יותר עם בעיות קשב וריכוז. כמו כן יילודים משבוע שלושים ותשע (39) ואילך יש להם פחות בעיות בתפקוד נשימתי מאלו הנולדים לפני כן. (ע״פ אחד מחשובי הרופאים בחלקת ילודים ופנים במעייני הישועה במכתב לגרמ״ש קליין שליט״א בשנת ע״ה).

ג. החל מהשבוע ה-39 אין צורך לשתות. [הגר״ש ואזנר זצ״ל (שם) והגרנ״ק שליט״א (שם)]. במקום שלא ידוע בודאי שהגיעה לשבוע 39, אם מרגישה צירים סדירים כנ״ל עליה לשתות משום חשש פקוח נפש של העובר. [הגרנ״ק שליט״א (חוט שני יוה״כ פ״ט ס״ק מה עמ׳ קסז)]. ויעויין להלן לענין מעוברת שעברה ניתוח בריאטרי.

ואף אחר השבוע ה-39 אם היא צמאה מאוד או חלושה, וקיים חשש שתגיע לאיבוד נוזלים או שלא יהיה לה כח ללדת, מותר לה לשתות פחות מכשיעור, ואם יש צורך אף ללא שיעורים. [תורת היולדת (פ״נ אות ח)]. ובכל המצבים האלו שרשאית לשתות, אינה צריכה להתחבר לאינפוזיה, כיון שהיא בכלל חולה שיש בה סכנה. [הגרנ״ק שליט״א (חוט שני יוה״כ פ״ט ס״ק מה עמ׳ קסז)].

תאומים – שלישיה

בהריון רב עוברי, אם ההריון תקין, י״א שבשלשת החדשים הראשונים בדרך כלל אין חשש יותר מהריון רגיל. ובחודש הרביעי תתייעץ עם רופא לפי מצבה. [הגרמ״ש קליין שליט״א ע״פ רופאים]. אולם החל מהחודש החמישי בשלישיה, תשתה שתיה ממותקת לשיעורים למנוע לידה מוקדמת. [כנס רפואה והלכה שע״י אחד מחשובי ב״ד באה״ק ב״ב]. ובאופן שיכולה לצום, מכל מקום אם מתחיל איזה פעולה רחמית במשך הצום עליה להפסיק לצום. [הגרמ״ש קליין שליט״א]. ובתאומים יש לנהוג בהתאם למצב הרפואי של האשה והעובר. [כנס רפואה והלכה שע״י אחד מחשובי ב״ד באה״ק ב״ב. ובדרך זה הובא בשערי ימים הנוראים (שער ז פ״ט עמ׳ שעב אות טו)]. אולם י״א שאף בהריון תאומים יש חשש להפלה בכל מצב ועל כן צריך לשתות לשיעורין. [ע״פ רופאים]. ומ״מ באופן שיכולה לצום ע״פ הוראת רופא, אם מתחיל איזה פעולה רחמית במשך הצום עליה להפסיק לצום. [הגרמ״ש קליין שליט״א].

סכרת בהריון

סכרת בהריון מסוכנת מאד, וחוסר איזון של האם יכולה להביא למות העובר. וע״כ יש להתייעץ עם רופא אם יכולה לצום. [כנס רפואה והלכה שע״י אחד מחשובי ב״ד באה״ק ב״ב].

חום בהריון

חום בהריון מהוה סכנה, כיון שיכול לגרום לידה מוקדמת. חום מעל 38.4 מעלות ודאי נחשב חום גבוה ומחייב שתיה רגילה. כשיש חום בסביבות 38 יש להתייעץ עם רופא, (ובמקרים רבים לפי המצב מספיק בשיעורים). [שם].

עצות ללפני הצום לאישה מעוברת

מערב הצום בט׳ תשרי (כי״ב שעות לפני הצום) יש לשתות כ- 4-3 ליטרים נוזלים במשך היום, כדי שתכנס לצום כשאין לה שום חוסר נוזלים. (כדי למנוע התייבשות הגורמת להתכווצות של הרחם). [תורת היולדת (פ״נ אות ז)]. וטוב להרבות בשתיה יומיים קודם הצום. [שש״כ (פלט אות א) ע״פ הרופאים]. במשך שעות הצום עליה להימנע מפעילות מאמצת, להישאר במקום קריר במצב של מנוחה, ולא לשהות שעות רבות בבהכ״נ. [תורת היולדת (שם)].

יולדות

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

יולדת תוך שלשה ימים

יולדת, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל. [שו״ע (סי׳ תריז סע׳ ד)]. ואף אם מרגישה שיכולה לצום אינה רשאית להחמיר על עצמה, וחייבת לאכול ולשתות. [תורת היולדת (פנ״א הגה יב). וע״י בתשובות והנהגות (ח״ב סי׳ רפו)].

ולענין להאכילה כדרכה או בשיעורים יש להבדיל בשלש אופנים:

א. אם אומרת צריכה אני או שהרופא אומר שצריכה אוכלת כדרכה. [עי׳ שו״ע (סי׳ תריח סע׳ א וח)].

ב. אם אמרה ״איני צריכה לאכול״, מאכילים אותה פחות פחות מכשיעור. [מ״ב (ס״ק י)].

ג. אם לא אמרה איני צריכה, וכמו כן לא אמרה שצריכה, דעת המ״ב (ס״ק י) שמאכילים אותה כדרכה. ודעת הכה״ח (שם אות יט) שיש להאכילה פחות פחות מכשיעור. [ועי׳ במ״ב שם שגם הביא דיש מחמירין להאכילה שיעורים אף כשלא אמרה שאינה צריכה. וההוראה להקל בזה. ודעת הגרשז״א זצ״ל (שש״כ פל״ב הגה מג) שאם הרופא אומר שדי לה בפחות פחות מכשיעור והאכילה יותר מכשיעור מיותרת לגמרי מסתבר שתאכל פחות פחות מכשיעור].

יולדת משלשה עד שבעה

משלשה עד שבעה, אם אמרה: צריכה אני, מאכילין אותה. [שו״ע (שם). ומשמע שכל שאמרה ״צריכה אני״ די, ולא צריכה לומר ״צריכה אני ואם לאו אני אסתכן״. וכן הביא בתורת היולדת (פ״נ הגה ג)]. וי״א שבאופן זה מאכילין אותה פחות פחות מכשיעור. [מ״ב (ס״ יא) בשם הגר״ז]. ומה שצריכה לומר ״צריכה אני״, היינו כשהרופאים אומרים שאינה צריכה לאכול, אבל כשאין שם מי שיאמר שאינה צריכה, אז אפילו שותקת ואינה אומרת כלום, או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, מאכילים אותה, ומסתבר שמאכלין אותה פחות פחות מכשיעור. [מ״ב (שם ס״ק יא) ושער הציון (סי׳ תריז ס״ק טז). ועיי״ש במ״ב שכתי׳ כן אף בדעת השו״ע. וכ״כ השבט הלוי (ח״ה סי׳ סח)]. (ועי׳ לעיל כללי השיעורים). ומ״מ אם היא אומרת שצריכה או שהרופא אומר כן מאכילין אותה ללא שיעורים. [כן יוצא מהפוסקים הנ״ל. וכ״כ השש״כ (פל״ט אות יג)].

משבעה ואילך

מיום שביעי ואילך הרי היא ככל אדם. [שו״ע שם]. אפילו אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה אין מאכילין אותה, אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שהכביד עלי החולי, מאכילין אותה כדרך שמאכילים כל חולה שאומר צריך אני. [מ״ב (שם ס״ק יב)]. אלא שמזכירים לה תחלה שהיום הוא יוה״כ, שאפשר ששכחה, אבל אחר שהודיעוה שהיום יוה״כ אם היא מבקשת לאכול אין צריך לדקדק עליה יותר. [מ״ב (סי׳ תריח ס״ק ה)].

יולדת על ידי ניתוח קיסרי

יולדת לאחר ניתוח קיסרי, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל. [תורת היולדת (פנ״א אות ד)]. משלשה עד שבעה ימים, תשתה לשיעורים, ותאכל לשיעורים לפי הצורך. לאחר שבעה ימים מהניתוח, אם פעולת המעיים סדירה, ואין זיהומים וחום, יכולה לצום. אך מאחר שניתוח קיסרי כרוך באובדן דם רב, הדבר תלוי לפי מצבה, שאם האשה אנמית ומסוחררת ויש לה סימפטומים של חוסר דם, צריכה להמתין יותר משבעה ימים. ועל כן יש להתייעץ עם רופא (ולרוב מספיק שתיה מתוקה [או גם אכילה] בשיעורים). [ע״פ רופאים מומחים].

מפלת לאחר מ׳ יום

מפלת לאחר מ׳ יום דינה כיולדת. [בה״ל (סי׳ תריז סע׳ ד ד״ה יולדת) וכה״ח (סי׳ של אות ב). וע״י בשד״ח (מע׳ יוה״כ סי׳ ג ד״ה ודע)]. ואף אם אמרה תוך שלשה ימים שאינה צריכה לאכול מאכילין אותה כדין יולדת. [בה״ל (שם) ע״פ השד״ח (שם סוף אות א), דלא כהדעת קדושים הובא במהרש״ם (דעת תורה ססי׳ תריז) שמחמיר בכה״ג].

איך מונים הארבעים יום

ארבעים יום אלו יש למנותם מליל הטבילה האחרונה. [עי׳ בעבודת הגרשוני (סי׳ כא) הובא בפת״ש (יו״ד סי׳ קצד ס״ק ג). וכן הוא בקשו״ע (כלל צג אות ב). ועי׳ בתפארת צבי (שם ס״ק ג) שיום מ׳ עצמו כלפני מ׳ יום, וכן הובא בדרכ״ת (ס״ק י״). ועי׳ במי נדה (ל: ד״ה והנה) שמסתפק אי בעינן בהו מעת לעת או לא, כגון שבא עליה הבעל בראש חדש ניסן ביום לעת ערב, והיא הפילה ביום י״א אייר בבוקר. והובא בבדה״ש (ס״ק כז), והגרחפ״ש זצ״ל (יד ליולדת פי״ד הגה סג) נקט להקל בזה].

ממתינה לגרידה

אשה שעוברה מת וממתינה לגרידה, אם מצבה תקין ואין לה דימום, בדרך כלל יכולה לצום. והכל לפי הענין. [כנס רפואה והלכה שע״י אחד מחשובי ב״ד בעה״ק י-ם. וכן שמענו מפרופסור חשוב. ועי׳ בנשמת אברהם (או״ח סס״י של עמ׳ תקמד) שכתי׳ שעובר שמת במעי אמו, ע״פ הרוב אין צורך לחלל שבת וכדו׳ כדי לזרזרז תהליך ההפלה].

איך מונים ימים אלו

מנין הימים מעת לעת

דעת השו״ע (סי׳ תריז סע׳ ד) שימים אלו אין מונין אותם מעת לעת, כגון אם ילדה בשבעה בתשרי בערב, אין מאכילין אותה ביוה״כ אם לא אמרה: צריכה אני, אע״פ שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום כפורים בערב, כיון שנכנס יום רביעי ללידתה נקרא אחר שלשה. אולם דעת המ״ב (שם ס״ק יג) להקל שימים אלו במעת לעת שיערו אותם (ג׳ ימים הינם 72 שעות. וז׳ ימים הינם 168 שעות). ואף מפוסקי עדות המזרח ההולכים כדעת השו״ע כתבו שאם יש חשש סכנה כי האשה חלושה בטבעה וכדו׳ המיקל למנות ימים אלו מעל״ע לא הפסיד. [כה״ח (שם אות כב)]. ובאופן שאם נמנה את הימים לפי ימים (כדעת השו״ע הנ״ל) יוצא קולא מקילינן כדעה זו. [תורת היולדת (פל״ה הגה א) בשם הגרישו״א זצ״ל]. אלא שבאופנים אלו יש להאכילה פחות פחות מכשיעור. [שער הציון (אות יט)].

ממתי מונים ימים אלו

מתחילים לספור הימים הנ״ל משעת גמר הלידה. [עי׳ בבה״ל (סי׳ של ד״ה כל), בערוה״ש (סי׳ של אות ז) ובתורת היולדת (פל״ה הגה א ופנ״א הגה ו) בשם הגרישו״א זצ״ל. וכן פסקו השבט הלוי (ח״ה סי׳ פח) והגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש פ״ו אות ג)]. ונראה שגמר הלידה היינו אחר יציאת הולד והשליה. [נשמת אברהם (סי׳ של ס״ק יא)].

סוף השלישי (או השביעי) חל ביוה״כ

כשהיום השלישי (או השביעי) נגמר באמצע יוה״כ, אוכלת ושותה עד אותו זמן. [שש״כ (פל״ט אות טו)]. ואפילו נגמר שעה אחת לאחר תחילת יוה״כ הדין כן. [הגרשז״א זצ״ל (מנח״ש ח״א סי׳ ז אות ט וססי׳ ח)].

ממתי נקראת יולדת

אחזו לה צירים

אפילו אם לא ילדה עדיין רק אחזו לה חבלי לידה באופן שנקראת יולדת לענין לחלל עליה את השבת (א׳ משתשב על המשבר (אחזוה חבלי לידה). ב׳ משעה שהדם יורד ושותת. ג׳ משעה שחברותיה נושאות אותה ואין בה כח להלך, שו״ע סי׳ ש״ל סע׳ ג׳), הוא הדין שנקראת גם יולדת לענין זה שלא תתענה. [מ״ב (סי׳ תריז ס״ק ט)]. אמנם מבחינה רפואית היום נותנים לאשה במצב כזה אינפוזיה ועל כן בדרך כלל אין צורך בשתיה. ומכל מקום אם אומרת שצריכה מותר לה לשתות. [הוראת הגר״ש ואזנר זצ״ל]. ויש רופאים הממליצים שלא לאכול או לשתות סמוך ללידה, אא״כ מרגישה צורך בכך. [ונכן הביא בשערי ימים הנוראים (ש״ז פ״ט עמ׳ שעב אות טו). ובנשמ״א (סי׳ תריז ס״ק א) כתב בשם בעל השש״כ שברגע שיש לה צירי לידה סדירים עליה לשתות (ועיי״ש שמצדד שתשתה אפי׳ ללא שיעורים), ע״מ שלא תיכנס ללידה במצב של חוסר נוזלים. ועי׳ לעיל בהלכות מעוברות, שיש אופנים שמעוברת שאחזו לה צירים צריכה לשתות].

ירדו מי השפיר

ירדו מי השפיר יש אומרים שעדיין אינה ראשית לאכול (אלא אם כן הרופא אומר אחרת), כיון שהצום אינו מסכן אותה (ומכל מקום עליה ללכת לבית החולים או להזמין אמבולנס שלא לאחר ההכנה ללידה). [עי׳ מ״ב (סי׳ תריז ס״ק ט). וכ״כ בתורת היולדת (פנ״א הגה א)]. ויש אומרים שבאופן זה עליה לשתות אף ללא שיעורים. [הגרשז״א זצ״ל (פ״ו הגה ד והגה 9). ועי׳ בחוט שני (שבת ח״ד עמ׳ רנה ויוה״כ עמ׳ קסו ס״ק מה אות ב)].

נפל פקק הרחם

לפני הלידה (לפעמים אפילו כמה ימים לפני הלידה) יוצא פקק הרחם (כפתור), סימן זה לבד אינו נחשב כהתחלת לידה להתיר אכילה או שתיה.

מניקות

מניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים. [שו״ע (סי׳ תריז)].

יש חשש שיפסק החלב

אם חולשת המינקת היא רבה כל כך עד שאין לה חלב הנצרך להניק הולד, והולד אינו רוצה לאכול ולינק כי אם ממנה ולא מאשה אחרת, וסכנה היא לו, אינה מתענה. [בה״ל (סי׳ תריז ד״ה עוברות). ועי׳ בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק״י]. ומכל מקום באופן זה סגי בשתייה, ואינה צריכה לאכול. [שש״כ (פל״ט אות יח והגה נז) על פי רופאים]. ועי׳ בסמוך.

יש חשש שיתמעט החלב

באופן שיש חשש שיתמעט החלב על ידי התענית, תשתה פחות מכשיעור. אלא אם כן עברו חדשים רבים אחר הלידה שבאופן זה יש לשאול שאלת חכם. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש יוה״כ פ״ו אות ב והבהה)]. ויש אומרים שאם ישאר לה חלב מספיק לצורך חיותו של התינוק, אינה פטורה מהתענית. [הר צבי (או״ח ח״א סי׳ רא ד״ה וע״כ)].

במקום שאפשר לתת תחליפי חלב

אשה המניקה את בנה, ויש חשש שהחלב יפסק מחמת הצום פטורה מהתענית כנ״ל. ויש אומרים שבזמנינו שלא נמצא בדרך כלל מינקת שתצום ויהיה לה מספיק חלב לתינוק, פטורה מהתענית ואין מתחשבים באפשרות הזנת התינוק במאכלים אחרים שכל שינוי במאכלו יכול לגרום לו לקלקול קיבה ויש בזה בחשש פקוח נפש. [הגרנ״ק שליט״א (חוט שני ח״ד עמ׳ רנט) בשם החזו״א. ועי׳ בחזו״א (או״ח סי׳ נט ס״ק ג-ד)].

ויש אומרים שאין להתחשב אפילו בתחליפי חלב המצויים בזמנינו, אפילו במקום שיש רק חשש שהחלב יתמעט, משום שאין נכון כלל למעט בהנקת התינוק כל זמן שאפשר. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש יוה״כ פ״ו אות ב ובהגה)].

ויש אומרים שיש לנסות כמה ימים לפני הצום ליתן לתינוק תחליף חלב ואם התינוק מקבל התחליף חייבת לצום. וכן עיקר. [הגרנ״ק שליט״א (שם) וכן מבואר באור לציון (ח״ג פכ״ט אות ג) ובמבית לוי (ענייני תב״א עמ׳ לז אות יב)]. ומ״מ כל זמן שלא ניסו להאכילו מאכלים אחרים, אם לא מספיק לה החלב לצורך התינוק, מותר לה לשתות כדי שיהיה לה חלב. [הגרנ״ק שליט״א (חוט שני יוה״כ עמ׳ קסז). ועי׳ בתורת היולדת (פנ״א הגה יא) ובתשובות והנהגות (ח״ה סי׳ קל). ועי׳ עוד בשמעתא עמיקתא גליון ק״י בענין זה. ועי׳ עוד שם בגליון קס״ט לענין שאיבת חלב בשבת לצורך תינוק. ובגליון קע״ג לענין שאיבה ע״י נכרית למצטערת מחמת ריבוי חלב]. (ויש לתת עצה לשמור חלב בבקבוקים כמה ימים לפני הצום ולתת לתינוק בצום).

דיני סעודה לפטורים מהתענית

קידוש

חולה הצריך לאכול ביוה״כ אינו מקדש לא על היין ולא על הלחם. והדין כן אף כשחל יום הכיפורים בשבת. [מ״ב (סי׳ תריח ס״ק כט), אג״מ (חו״מ ח״א ססי׳ לט) וכה״ח (שם אות ס)].

לחם משנה

חולה הצריך לאכול ביוה״כ פטור מלחם משנה אפילו חל יוה״כ בשבת. [מ״א (סי׳ תריח ס״ק י) הובא בשש״כ (פל״ט אות לג). ודעת הכה״ח (אות ס) שאם יש לו שני ככרות נכון לבצוע עליהם].

נטילת ידים לפני אכילת פת

חולה האוכל פת ביוה"כ, נוטל ידים לסעודה כדין נטילת ידים בימות החול, כלומר עד לפרק היד. [הגרשז"א צצ"ל (שש"כ פל"ט אות לג והגה קו), שבט הלוי (ח"ח סי' קלט) ואור לציון (ח"ד פי"ב אות ה)]. ואף אם החולה אוכל פחות פחות מכשיעור ונמצא שאוכל פחות מכביצה או פחות מכזית בתוך כדי אכילת פרס נוטל ידיו (ומ"מ אינו מברך על הנטילה, עי' בשו"ע בסימן קנ"ח סע' ב' וסע' ג' במ"ב שם). [כן דעת הגרח"ק שליט"א (תורת המועדים ס"ק י) ושם איירי לענין אכילה יותר מכזית, אבל פחות מכביצה. ודעת האור לציון (ח"ד פי"ב אות ה) שאינו נוטל בכה"ג].

מים אחרונים

לאחר אכילת פת נוטל ידיו כדין. [הגרח"ק שליט"א (תורת המועדים ס"ק י)].

חובת זימון

שלשה המותרים לאכול ביוה"כ, יתכן שאין ראוי שיאכלו יחד, ואפאם עשו כן יש להסתפק אם חייבין בזימון. [הגרשז"א צצ"ל (שש"כ פל"ט הגה קיא)].

הזכרת יעלה ויבוא (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

דעת השו"ע (סי' תריח סע' י) שחולה הצריך לאכול ביוה"כ בגמר סעודתו מברך ברכת המזון ואומר: יעלה ויבא בבונה ירושלים (ויאמר זוכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה). ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו. [מ"ב (שם ס"ק כט)]. ומ"מ דעת המשנה ברורה (שם ס"ק כט) שמחמת שיש חולקים בזה (וסוברים שאינו צריך לומר יעלה ויבא ורצה), אם שכח לומר יעלה ויבוא, או רצה והחליצנו כשחל בשבת, ונזכר אחר שסיים ברכת בונה ירושלים אינו חוזר.

הזכרת יוה"כ בברכת מעין שלש (ורצה והחלצנו כשחל בשבת)

אם צריך לברך ברכה אחת מעין שלש, יוסיף ויאמר וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה. [הגרשז"א צצ"ל (שש"כ פל"ט אות לג) והאדר"ת (תפלה לדוד ע' קכג) הסתפק בדבר ולא הכריע]. ואם חל בשבת יוסיף גם ורצה והחליצנו ביום השבת הזה.

רחיצה

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים, אסור. [שו"ע (סי' תריג סע' א)]. וי"א שאיסור זה הוא אף בשאר משקים. [נהר שלום (שם ס"ק ט) ע"פ הפר"ח (ס"ק א)]. וי"א שדוקא במים יש משום איסור רחיצה, אבל בשאר משקים שבשאר ימות השנה יש בהם משום בזיון אוכלין אין איסור רחיצה ביוה"כ. [כן צידד בנהר שלום (שם). ועי' ברש"ש (יומא עג: ד"ה וברחיצה)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם, שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (סי' תריג סע' א)]. ומ"מ צריך ליזהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ מקומות המטונפים כל א' בפ"ע מותר לכנוס במים לרחוץ כל גופו בפ"א כדי להסיר הלכלוך שעליו (לא להנאת רחיצה רק להעביר הלכלוך). [מ"ב (ס"ק א)].

להעביר זיעה

אם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר כיון שאינה רחיצה של תענוג ומ"מ מי שאינו אסטניס וא"צ לרחיצה זו כ"כ נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמה. [מ"ב (שם ס"ק ב). ועי' בשעה"צ (אות ד) שנטען דנכון להחמיר לכתחלה לחוש לדעת הב"ח והט"ז והפר"ח שמחמירין בזה, ולדעתם הא דקאמר הטור ושו"ע שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג, לאו דוקא, ואתי רק לאפוקי היכי כי הרחיצה היא רק להעביר הלכלוך].

לצורך רפואה

החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן. [רמ"א (שם סע' ט)]. וכן הבא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחצן, כי אין זה בכלל רחיצה לתענוג. [רמ"א (סי' תריג סע' ב)]. וכ"ש משום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת [אא"כ הוא חולה שאב"ס]. [מ"ב (ס"ק י) דלא גרע ממי שבא מן הדרך ורגליו כהות].

יולדת

יולדת שהיא תדירה בדמים פשיטא שיכולה לרחוץ בשרה הן מפני שהיא כחולה והן מפני הסרת טינוף. [ערוה"ש (אות ט)].

לצורך מצוה (כגון קבלת פני רבו)

אין איסור רחיצה כשעושה לצורך מצוה ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו ע"מ לקבל פני רבו). [שו"ע (שם סע' ה-ז)]. ואשה שלובשת לבנים ביוה"כ מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה. ולא תרחץ בבגד כי אם ביד שלא תבוא לידי סחיטה. [מ"ב (ס"ק לא)].

במקום הפסד (כגון ההולך לשמור על פירותיו)

אין איסור רחיצה כשעושה משום הפסד ממון ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו במים עצמן ע"מ לשמור על פירותיו). [שו"ע (שם סע' ח)].

רחיצת ידים לצורך חיטוי

הצריך לטפל בחולה וכדו' ולצורך כך צריך לחטאות ידיו, מותר לו לרחצם כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [פשוט. וכן דעת הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמ' קלג)]. וע"כ מותר למוהל קודם המילה לשטוף ידיו ע"מ למנוע זיהום לתינוק. [הגרשז"א צצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות נא)].

רחיצת פניו

מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר. [שו"ע (סי' תריג סע' ד)]. ונהגו בזה להחמיר. ואפי' ברחיצת העינים, שהיא קצת רפואה, נהגו להחמיר. [רמ"א (שם)]. ואם פניו מלוכלכים קצת או שיש לו לפלוף על עינו יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ במקום הלכלוך או בכדי להעביר הלפלוף רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. [מ"ב (ס"ק ט)].

כלה תוך ל' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לרחוץ פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [שו"ע (שם סע' י) ומ"ב (ס"ק כו)]. וי"א שזה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום אבל בזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (ס"ק כו) בשם החיי"א].

מגבת רטובה (ממחטות לחות)

אסור להצטנן באמצעות מגבת לחה וכדומה, אם הוא טופח על מנת להטפיח כי עובר הלחלוחית לגופו ומתענג. [שו"ע (שם סע' ט) ומ"ב (ס"ק כג)]. ואסור לשרות מפה מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביוה"כ, עי יש לחוש שלא תנגב יפה ויבא לידי סחיטה. [רמ"א (שם סע' ט)]. ועל כן אסור להשתמש בממחטות לחות אפילו אינן טופח ע"מ להטפיח ביוה"כ. [הגרנ"ק שליט"א (חוט השני פ"ה עמ' קלד)]. אבל מותר לקנח ידיו ורגליו ערב יוה"כ במפה ולמחר מעבירה על עיניו כשעדיין לחה קצת מקינוח ידים של אתמול כי בזה לא חוששים לסחיטה. [מ"ב (ס"ק כה)].

לצנן גופו במים

אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו הם חסרים, בין של חרס בין של מתכות. [שו"ע (שם סע' ט)]. בשל חרס משום שיש לחוש שהכלי יסלוט המים הבלועים בו ובשל כסף משום שיש לחוש אולי יפול הכלי מידו וישפכו המים שבו. [ט"ז (ס"ק ט)]. אבל אם הכלים ריקים, שלא שייך החששות הנ"ל, מותר. [שו"ע (שם)].

טבילה למי שנטמא

מי שראה קרי, בזמן הזה, ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה ודיו, ואם יבש הוא, או שנתלכלך גופו, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל, ואסור לרחוץ שאר גופו או לטבול, או לשפוך עליו ט' קבין מים, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה. [שו"ע (שם סע' יא) ומ"ב (ס"ק כט)], כי בזמן הזה מעיקר הדין אין צריך טבילה לבעל קרי לא לדברי תורה ולא לתפלה ואין להתיר משום זה איסור רחיצה. [מ"ב (ס"ק ל)].

לבו נוקפו

אדם שדרכו לטבול בכל ימות השנה לקריו בו ביום, ואפילו בזמן הקור הגדול, אם לבו נוקפו מאד ומבולבל הרבה בהיותו בלי טבילה, יש מקום להתיר לו לטבול לקריו. אבל סתם אדם ודאי אסור לו. [רב פעלים (או"ח ח"ב סי' סא ד"ה ועוד יש), עי"י טעמו. ועי' בשבט הלוי (ח"א סי' קסה) שהתיר בהוראת שעה לש"ץ שראה קרי שיטבול כי לוותר שלא יהיה ש"ץ היה בלתי אפשרי כמובן, עי"ש].

טבילת מצוה

בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביוה"כ, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום. [שו"ע (שם סע' יב)].

רחיצת קטנים

התינוקות מותרים ברחיצה. [שו"ע (סי' תרטז)] אלא שבזמנינו שלא רגילים ברחיצה ואין זה בכלל עינוי לקטן, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל אפילו ע"י עכו"ם. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ואם התלכלך ביותר מותר לרחצו. ואע"פ שאגב זה נמצא הגדול רוחץ ידיו אין חשש כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [עי' במ"ב (סי' תקנד ס"ק יט) ובמחצה"ש (סי' תרטז ס"ק א)]. וקטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור רחיצה. [רמ"א (שם)]. ולענין רחיצתו בחמין ביו"ט עי' במ"ב כאן ס"ק א' וסי' תקי"א ס"ק י"ב]. ורחיצת פניהם וידיהם של ילדים קטנים שלא לשם תענוג אין להחמיר בה כלל. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ב אות ד)].

רחיצת הפה

אין לרחוץ הפה ואף במקום צער גדול אין להתיר. [רמ"א (סי' תריג סע' ד) ושו"ע (סי' תקסז סע' ג) ומ"ב (שם ס"ק יא)].

מי פה

אין לרחוץ הפה במי פה אע"פ שאינו ראוי לאכילה אסור. [מט"א (שם סוף אות ה). ודעת הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ פ"ה עמ' קלג) לאסור במי הפה כנ"ל].

במקום חולי

הנצרך לשטוף פיו מחמת מיחוש בלשון או בגרון (ולאחר מכן פולטו), והוא צריך לעשותו בכל יום, ואם לא יעשהו יהיה לו צער גדול, ולא יוכל להתפלל כראוי, רשאי לעשות כן באמצעות מקשה מר. [שבט הלוי (ח"ד סי נד אות ו) והגרשז"א צצ"ל (שלחן שלמה ערכי רפואה ח"ב עמ' רצג) והגרנ"ק שליט"א (שם עמ' קלג)].

לצורך חיטוי

מותר לשטוף הפה בחומר מר קודם מציצת הדם בברית מילה, על מנת למנוע זיהום לתינוק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות נא)].

נטילת ידים

שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. [שו"ע (סי' תריג סע' ב)]. ונוטל כדרכו בכל השנה ג"פ כיון שבלא זה לא יכול ליגע בידיו לפה ולעינים ולאוזן משום סכנה וגם שסתם ידים מלוכלכות הן בבוקר, שהרי אינו נזהר כל הלילה ממגע בית הסתרים ועל כן לא גרע מאם היה מלוכלך בטיט. ומ"מ פניו לא ירחץ כלל. [מ"ב (ס"ק ג) ושעה"צ (אות ה)]. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים. [רמ"א (שם)].

אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים ושפשף בידו, או עשה צרכיו וקנח נוטל ידיו עד קשרי אצבעותיו (אם אינו מלוכלך למעלה ממקום זה). [שו"ע (שם סע' ג) ושעה"צ (אות ט)]. ואם לא קינח ולא שפשף ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם מותר לו ליטול ידיו, ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) כי באופן זה לכל הדעות מותר לו ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [מ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג)]. במה דברים אמורים בליל יוה"כ אחר התפלה אבל ביום שמתפללין כל היום אם הטיל מים אף על פי שלא שפשף או שעשה צרכיו אף שלא קינח מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. [מ"ב (ס"ק ד)]. ואף בתי כסאות שלנו שהם נקיים דינם כנ"ל. [הגרנ"ק שליט"א (פ"ה ס"ק כב עמ' קלב)].

אחר יציאתו מבית הכסא ולא עשה צרכיו

היוצא מבית הכסא (ולא עשה צרכיו כלל) ינקה ידיו במידי דמנקי (כגון ע"י שפשוף בבגד) בלבד. ואם לבו נוקף מחמת שאינו נוטל ידיו מותר לו ליטול כדי שיהיה יכול להתפלל בדעה מיושבת. [בה"ל (סי' תריג על סע' ג ד"ה ואם רוצה)].

אחר נגיעה במקומות המכוסים

אם נגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. ואם נגע בידו בטיט או ברפש א"צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. והיינו אפילו לתפלה. [מ"ב (ס"ק ו)].

לפני התפלה

אם לא עשה צרכיו כלל אין לו ליטול ידים בשביל תפלה בלבד אף שבשביל תפלה בלבד מצוה ליטול ידים מ"מ משום חומר יוה"כ יש לחוש לאותן הפוסקים שובבים שבשביל תפלה בלבד לא תקנו ליטול ידים כ"א בשחרית משום שנעשה כבריה חדשה. [מ"ב (ס"ק ה)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו כדרכו עד הפרק, אע"פ שהן טהורות, כי רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג, מותרת. [שו"ע (סי' תריד סע' א) ומ"ב (ס"ק א). ועי' בכה"ח (אות יד) שה"ה לויים במקום שנהגו].

סיכה

בגוף ובשער

אסור לסוך ביוה"כ אפילו מקצת גופו. [שו"ע (סי' תריד סע' א)]. ואף שערו אסור. [ערוה"ש (יו"ד סי' שפא אות ו)].

במה אסור לסוך

איסור זה הוא בדברים שהדרך לסוך בהם כגון שמן וכדו'. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק כח וסי' תריג ס"ק ב)].

מי בושם / דאורדורנט ספריי

לסוך גופו במי בושם, יש אומרים שאסור משום שהוא כסיכה. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פע"א אות ט) ואור לציון (ח"ד פי"ב אות ט)]. וש מקילים אם יש צורך גמור בכך כי אין זה בכלל סיכה. [הגרשז"א צצ"ל (הליכ"ש פי"ד סוף הגה 56)].

סבון נוזלי

אין בשימוש בסבון נוזלי משום סיכה (אולם משום איסור רחיצה יש בו). [אור לציון (שם אות ה)].

דוחה יתושים

מותר לשים נוזל/קרם וכדומה (באופן שאין משום איסור ממרח) דוחה יתושים על הגוף אם יש צורך בכך. [שאין זה בכלל סיכה כי אין כוונתו שיבלע בבשרו, ואין זה לתענוג. וכ"כ בשבת שבתון (עמ' שי בהגה)].

קרם למניעת מכת שמש

מותר לתת משחה (באופן שאין משום איסור ממרח) למנוע מכת שמש. [שבת שבתון (עמ' שי בהגה) כיון שהיא סיכה למנוע מחלה].

איפור

יש אומרים שיש באיפור משום איסור סיכה (ובלא"ה יש בו משום מלאכת צובע - ואיפור שיש בו משחה וכדו' אסור משום סיכה ומשום ממרח). [נטעי גבריאל (ביהמ"צ ח"ב פע"ג אות ה) בשם בעל האג"מ שנקט שיש בסתם איפור משום סיכה. אלא דצ"ע דלכאורה שהרי אין האבקה נבלעת בגוף ואדרבה אין כוונה שתבלע ע"מ שתחזיק יותר זמן, ובכה"ג י"ל דאינו בכלל סיכה, דהנה המ"ב (סי' תקנד ס"ק כח ושעה"צ אות לו) למד מדברי התוס' ישנים (יומא עו: ד"ה מנין) בשם ר"ת דדוקא בדבר שדרכו לסוך בו איכא איסור. ועי' בתוס' (נדה לב. ד"ה וכשמן) שכתו' בשם ר"ת דאין סיכה אלא בשמן כי נבלע בגופו טפי. ובנ"ד אינו כן, וכן שמענו מא' מחשובי ההוראה שאין באיפור משום סיכה כשתיה. ולענין איסור צובע עי' באג"מ (או"ח ח"א סי' קיד וח"ה סי' כז) דלזרוק את הפאודער (אבקה) לבן על הפנים שלא מתקיים כלל אין בזה איסור צביעה. ובדרך זה כתב בקצות השלחן (סי' קמו רס"ק כ), אולם דעת הגרשז"א צצ"ל (שש"כ פי"ד הגה קעג) לאסור בזה].

לצורך חולה / מחמת פצעים
חולה, אפילו אין בו סכנה רשאי לסוך. [שו"ע (סי' תריד סע' א)]. וכן מי שיש לו חטטין בראשו וכו', רשאי לסוך. [שו"ע (שם)], והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפילו איש בריא אבל במקום שאין נוהגים לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע"ג חטטין בין ביום טוב ובין בשבת כי מוכח שעושה משום רפואה. [מ"ב (ס"ק ב). וכתי' הגר"ז (אות א) שהקילו לצורך חולה משום שאצלם אין הסיכה לשם תענוג כלל. ובדרך זה כתי' הכה"ח (אות ג) והוסיף עוד טעם שהוא מפני שבכה"ג לא גזרו רבנן].

כלה תוך ל' לנישואיה
כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לסוך פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי' תקנד ס"י"ק כט) לענין ת"ב. ועי"י"ש בשעה"צ (שם) שמשמע מדבריו שה"ה לענין יוה"כ. אע"פ שיש לחלק דשאני ת"ב דקיל טפי שהרי לענין יוה"כ סיכה להעביר אזוהמה אסורה ובת"ב מותרת. אלא שמ"מ י"ל שלכלה לא גזרו ז"ל כלל. ועי' בשבת שבתון (עמ' שיא)]. ומ"מ זה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום, אבל בזה"ז שנמצאים במשך היום בבית הכנסת וממילא אינו רואה אותה לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (סי' תריג ס"ק כו) בשם החיי"א].

קטנים
התינוקות מותרים בסיכה. [שו"ע (סי' תרטז)]. אלא שבזמנינו שלא רגילים בסיכה, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ומכל מקום קטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור סיכה. [רמ"א (שם)].

נעילת הסנדל

נעלי עור
אסור לנעול סנדל או מנעל של עור. [שו"ע (סי' תריד סע' ב)]. ואסור אפילו לטייל בו בבית ממטה למטה. [מ"ב (ס"ק ז)]. ואף אם עומד במקומו אסור. [כן מוכח מהרמ"א (שם סע' ב) וכן הוכיח החלקת יעקב (ח"ב או"ח סי' ב). ועי' בא"א מבוטשאטש (סי' תריג על סע' א) אם איכא בכה"ג איסור תורה]. וכן לנעול מנעל ברגל אחד אסור. [בה"ל (רסי' תריד ד"ה אסור לנעול)].

נעלי גומי וכדו'
נעליים של גמי או של בגד או של שאר מינים, מותר אפי' לצאת בהם לרה"ר. [שו"ע (סי' תריד סע' ב)]. כי כל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש. [מ"ב (ס"ק ה)]. ועי' בסמוך.

נעלי גומי נוחים
יש מאחרונים שמחמירים בשל עץ אפילו אינו מחופה עור. וכן יש מחמירים שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים או גומי ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולאו בכלל עינוי הוא. ולמעשה אף שאין למחות ביד המקילין, מ"מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך בנעלי בד רכות באופן שירגיש הקרקע למטה ברגליו ומרגיש שהוא יחף. אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינא משא"כ אלו שהם רק משום חומרא. [מ"ב (ס"ק ה) ושע"צ (אות ה)]. והמנהג להקל. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש מועדים פ"ה אות ה והגה לא) כיון שאנו כאיסטניסים לענין זה לא נהגינן חומרא בדבר. וכן פסקו בעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י"א עמ' מא) והגרש"א זצ"ל (ח"ג פכ"ב אות ז)]. ואף המחמיר בדבר א"צ ללכת יחף ממש. [בה"ל (שם ד"ה או של) דלא כב"ח].

נעל מעורב בעור
נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה או למטה, אסור. [שו"ע (סי' תריד סע' ב) ומ"ב (ס"ק ו)]. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק לא)]. ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב)].

נעלים הנראים נעלי עור
נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב). ואם הם נראים ממש כנעלי עור יש לאסור משום מראית עין. [מנח"ש (תנ' סי' נג אות ג). ודעת הגרש"א זצ"ל (הלכ' חג בחג פכ"ג הגה 48) דנעליים סינטטיות שרגילים לנועלן בכל ימות השנה אסורים מן הדין ביוה"כ ות"ב].

מדרסים מצופים עור
י"א שאין להשתמש במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב)]. וי"א שמי שמצטער הרבה ללא המדרסים יש לו מקום להקל והמחמיר תבא עליו ברכה. וכן נראה עיקר. [חלקת יעקב (או"ח סי' ריז אות ב) ע"י"ש טעמו. ובדרך זה נקט הגרנ"ק שליט"א (חוט שני עמ' קלז). ובשש"כ (פל"ט אות לז) היקל לגמרי בזה. ועי"י"ש (פי"ח אות כא) שיציאה לרה"ר במדרסים מותרת כשהם בנעליים, אבל לא כשהם בסנדלים פתוחים].

עמידה על שטיח של עור
מותר לעמוד על כרים וכסתות של עור, שאין זה הנאה דרך נעילה ולא אסרו אלא כשהוא מנעילו ברגליו, ומ"מ יש אומרים שהמחמיר תבא עליו ברכה. [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ט)]. וי"א שאין כאן בית מיחוש כלל. וכן עיקר. [מ"ב (שם)]. אולם כל זה שלא בשעת תפלת י"ח, אבל בשעה שמתפלל תפלת י"ח אסור לעמוד ע"ג כרים וכסתות אפילו אינן של עור, משום שנראה כמתגאה אם יעמוד אז על כרין וכסתות ואפילו אינן גבוהין ג' טפחים. אבל מותר לעמוד כשהוא איש מצונן על מעט עשבים להפסיק בינו לבין הקרקע (שאין זה דרך גאווה כלל). [מ"ב (שם) ושעה"צ (אות יא)].

יולדת תוך ל' יום/חולה שאין בו סכנה
החיה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל, כי עד אותו הזמן הצינה קשה לה. [שו"ע (סי' תריד סע' ג) ומ"ב (ס"ק י)]. וכן החדין לחולה אפילו אין בו סכנה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו. [שו"ע (שם)]. וכן הדין לכל מי שהצינה קשה להם. [מ"ב (שם). ועי' בבה"ל (שם ד"ה והוא איסטניס)]. ומכל מקום בזמנינו שאפשר במנעלים שאינן של עור יש להחמיר בדבר. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות כ ועי' מנח"ש תנ' סי' ז עמ' מג, שש"כ פל"ט הגה קיט ונשמ"א ח"א סי' תריד ס"ק א). אולם דעת הגרנ"ק שליט"א (חוט שני פ"ה עמ' קלח) שאף בזמנינו מותר ליולדת ולחולה לילך עם נעלי עור כי אחרי שחז"ל קבעו שזה מותר א"צ לחפש תחליפים למנעל הרגיל. ועי' בפר"ח (סי' תריד על סע' ד) ובשיח יצחק (יומא עח: ד"ה אם)].

טלטול נעלים ממקום למקום (דין מוקצה)
נעלי עור גם אם אינו עתיד להשתמש בהם ביום אינם בכלל מוקצה. [כי ראוים בשימוש במצבים הנ"ל. וכן פסק הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמ' קלז). וכן צידד הגרשז"א זצ"ל (פ"ה אות כא)].

להיזהר מנגיעה בנעלים
יש להשתדל שלא יגע בנעלים כי אם ע"י בגד, כדי שלא יצטרך ליטול ידיו, ואם נגע בהם שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו במקום שנגע בהן. [מ"ב (ס"ק יד)]. וכ"ז לענין נעלי עור אבל נעלי גומי י"א שאין צריך ליטול ידים אף בכל השנה כי דוקא בשל עור יש חובה ליטול. [ערך שי (או"ח סי' ד) והחזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' קפו)]. ויש מחייבים אף בזה. [בן איש חי (פ' דברים אות כא)].

קטנים
התינוקות אסורים בנעילת הסנדל, שאין זה עינוי לקטן אם לא ינעל נעלי עור. [שו"ע (סי' תרטז סע' א)]. ומכל מקום אם הקטן יצטער בשל ההליכה בלא נעליים, כגון שמזג האויר הוא קריר ואפשר שיצטנן, או שיש לחשוש שידרוך על קוצים וכדומה, ואין לו נעליים שאינם נעלי עור, מותר לו לנעול אף נעלי עור, וגם מותר לגדול להנעילם לו, אם הקטן אינו יכול לעשות כן בעצמו. [הגרשז"א זצ"ל (חינוך הקטנים למצוות הגה קצה-קצו)].

תשה"מ

תשה"מ ושאר הרחקות
יום הכיפורים אסור בתשה"מ בין בלילה בין ביום, ועל כן דינה כאלו היא נדה. [שו"ע (סי' תרטו סע' א)]. וחייבים בשאר ההרחקות שנתבארו ביו"ד סימן קצ"ה. [מ"ב (ס"ק א) וכה"ח (אותיות ג-ד)], בין בלילה בין ביום. [מ"ב (ס"ק א) ושע"צ (סי' תקנד אות מד) דלא כהטי"ז (ס"ק א) שמיקל בנגיעה ביום. וכן פסק הבן איש חי (וילך אות טו) אלא שלאיזה צורך יש לסמוך על המתירים. אולם הכה"ח (אות ב) כתב להחמיר בכל ענין].

נטמא
הרואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה [שו"ע (שם סע' א)], כי אולי לא קבלו תעניתו ומראים לו שהקב"ה אין חפץ בשימושיו. ואף אם עלתה לו שנה אינו מובטח שהוא בן עוה"ב. וכל זה כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתיה או מחמת הרהור וכדומה. [מ"ב (ס"ק ג) ועי"י"ש התיקון למי שנכשל ח"ו בזה]. ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [שו"ע (סי' תרטו סע' א)]. ומ"מ דברים אלו אמורים במי שאירע לו הדבר שלא מחמת טבעו כלל, כגון מי שנשוי ובן מ' שנה ומעלה ומלא בתורה ויראה. [הגריי"ק זצ"ל (קריינא דאגרתא ח"א סי' קסה-ו)].

דיני התפילה וידוי

אופן אמירת הוידוי
אין צריך לפרט החטא, ואם רצה לפרט, הרשות בידו, ואם מתודה בלחש, נכון לפרט החטא. [שו"ע (סי' תרז סע' ב)]. כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו. [מ"ב (ס"ק ח)]. ומה שאומרים על חטא בסדר התפלה לא חשיב פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה. [רמ"א (שם)]. וכשמתפלל בקול רם אסור לפרט החטא אא"כ הוא מפורסם לרבים (ובאופן זה אף כשהוא חטא של בין אדם למקום יש מקום להקל). [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ו). ועי' בשעה"צ (אות ג)]. וכן ש"צ כשחוזר התפלה, אסור לו לפרט החטא. [רמ"א (שם)].

עיקר הוידוי
י"א שעיקר הוידוי הוא "אבל אנחנו חטאנו". [רמ"א (שם סע' ג)]. וי"א שצריך לומר ג"כ "עוינו פשענו". [מ"ב (ס"ק יב)]. ויש שנקטו שגם "אשמנו" יש לצרף לעיקר הוידוי. [שעה"צ (אות יא)]. ומ"מ כשיאמר סתם חטאתי יצא ידי מצות וידוי. [מ"ב (ס"ק ח)].

לחזור להתוודות בחזרת הש"ץ (כמה ודויים אומרים)
דעת השו"ע (סי' תרז סע' ג) שהיחידים א"צ לחזור ולהתודות בשעה שהש"ץ מתוודה בחזרת הש"ץ. אולם דעת הרמ"א (שם) שצריכים לחזור ולהתודות. וכן המנהג בזמנינו. [מ"ב (ס"ק יא)]. וצריך כל יחיד לומר עשר וידויים ביוה"כ לפחות, ד' בארבע תפלות וד' בחזרת הש"ץ ושתי פעמים אחד במנחה ואחד במעריב כנגד י"פ שהיה כ"ג מזכיר את השם ביוה"כ. [מ"ב (סי' תרכ סס"ק ב). ועי' בשעה"צ (אות ג) שכתי' דמה שאומר מעריב עוד פעם א' בתוך סליחות לא חשיב, דלא חשיב אלא מה שאומרים בתוך תפלה]. ואף המתפלל ביחידות ראוי שיתוודה עשרה פעמים. [הגרי"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות טז)].

אמירתו בעמידה
צריך להתודות מעומד, ואפילו כששומע מהש"ץ והוא התודה כבר, צריך לעמוד. [שו"ע (סי' תרז סע' ג)]. כי כך הוא דרך הכנעה יותר ומתודה בלב שלם. [מ"ב (ס"ק י)]. ולא יסמוך עצמו על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול, ואם סמך צ"ע אם יחזור ויתודה. והעמידה צ"ל עד אחר "על החטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות ב"ד". [מ"ב (ס"ק י) ושעה"צ (אות יב)].

זקן וחלש
זקן או חלוש יכול להתודות ע"י סמיכה. [ברכ"י (סי' קלא ס"ק ח)]. ואם יכולים יעמדו ללא סמיכה עכ"פ באמירת "אבל אנחנו חטאנו". [הגרנ"ק שליט"א (חוט שני יוה"כ עמ' קח)].

לשחות בשעת הוידוי
טוב לכתחלה שישחה כמו במודים. ואם קשה לו השחיה יש להקל, ודי שיכוף מעט את ראשו, ובפרט בוידוי השני שחוזר ואומר עם הש"ץ. [מ"ב (ס"ק י) ושעה"צ (אות ו)].

להכות על החזה
בשעת אמירת הוידוי כשמזכיר החטא יכה באגרוף על החזה או על הלב, כלומר אתה גרמת לי שאחטא. [מ"ב (סס"ק יא)].

הפסק בשעת הוידוי
אין לדבר בשעת הוידוי ואפילו באמירת על חטא, אכן לענות קדיש וקדושה יש לפסוק אפילו באמצע אשמנו. [מ"ב (ס"ק יא)].

לחזור ולהתודות על עברות של שנים קודמות
אף על עונות שהתודה עליהם ביוה"כ שעבר ולא שנה עליהם יכול לחזור ולהתודות עליהם. [שו"ע (שם סע' ד)]. ואף בין אדם לחבירו (כגון גזל, גניבה וכדו') אף על פי שמחל לו והשיב את הגזילה מ"מ מתודה ביוה"כ לעולם שמ"מ אף בין אדם למקום חטא. אבל אם הקניט חבירו בדברים או היה בכלל "עני המהפך בחררה", י"ל שבאופן זה כיון שביקש מחילה מחבירו והתודה ביוה"כ פעם אחת א"צ להתודות שוב ביוה"כ שנית. [מ"ב (ס"ק יג)].

אמירת יהיו לרצון
אותם האומרים תמיד יהיו לרצון מיד אחר התפלה קודם תחנונים, ה"ה כאן יאמר יהיו לרצון קודם שמתחיל לומר אלקינו ואלקי אבותינו תבא לפניך תפלתנו וכו'. [מ"ב (ס"ק יג)].

נשים באמירת וידוי
אף נשים חייבות באמירת וידוי ביוה"כ. [חינוך (מצוה שסד)]. אלא שאינן צריכות להתודות י' פעמים כיון שאין זה אלא מנהג. [הגרי"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות טז). וכן צידד הגרח"ק שליט"א (פמ"ו הגה נד)]. ויש נשים שנהגו להקל שלא להתודות. [עי' בכה"ח (סי' תרז אות ד) שהביא כן בשם היפ"ל. ומ"מ כתב שם שהיותר נכון שיתוודו].

שכח להתוודות
אם שכח להתודות אינו צריך לחזור על התפלה, אלא יתודה אח"כ ויכול לסמוך על הוידוי שבחזרת הש"ץ. [הגרשז"א זצ"ל (המחזור המפורש יוה"כ עמ' 1 אות א)]. ואם שכח להתוודות בתפלת מנחה שבערב יוה"כ ונזכר לאחר שאכל סעודת המפסקת יתוודה סמוך לחשיכה. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ב)]. ויכול לסמוך על תפלה זכה כמבואר לעיל.

קריאת התורה

עליה לתורה למי שאינו מתענה
האוכל ביוה"כ מחמת חולי, מותר לו לעלות לתורה ביוה"כ בבוקר (אבל לא במנחה, כי הדבר תלוי במח' אם רשאי לעלות), ואם חל יוה"כ בשבת עולה אף במנחה. [עי' ברע"א (ק' סי' כד), בחת"ס (סי' קנז), בשש"כ (פל"ט אות לח) ועוד]. ואם אכל פחות פחות מכשיעור יכול לעלות (אף במנחה). [מרחשת (ח"א סי' יד אות ד), מקראי קדש (ימים נוראים סי' לז) והגרשז"א זצ"ל (ששי"כ פל"ט אות לח הגה קכב)]. וכמו"כ מי שאכל כשיעור מאכל שאינו ראוי לאכילה או משקה מר נחשב מתענה ועולה. [הגרי"ש"א זצ"ל (שבת שבתון עמ' רמא)].

סדר העבודה

במוסף אומר ש"צ סדר עבודה. [שו"ע (סי' תרכא סע' ד)]. כי עיקר עבודה של כ"ג היה במוסף ולכך אנו אומרים ג"כ כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו. [מ"ב (ס"ק יג)].

כריעות
נוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם, גם בעלינו לשבח. [רמ"א (שם)].

הש"ץ בכריעות
חזן הכורע בחזרת הש"ץ צריך להיזהר שלא יעקור מקומו. [רמ"א (שם)]. ויש נוהגים להקל בזה. [מ"ב (שם ס"ק טז) בשם הט"ז]. והמנהג בזמנינו הוא להעמיד לו סטנדר בינו לתיבה ובעבודה מסלקין הסטנדר וא"צ לעקור רגליו. [מ"ב (שם וסי' קד ס"ק ח)]. והמנהג שהחזן כורע לאחר שהצבור כרע. [לבושי מרדכי (ח"ג סי' ב), מהרש"ג (ח"ב סי' לז) אף בדעת המט"א (שם אות יא) והגרי"ש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי' קנג)].

לכרוע בשעה שהצבור כורעים
אם בעודו אומר פיוטים הציבור כבר נופל על פניהם, יפסיק תפלתו ויפול על פניו עם הצבור. [מט"א (סי' תרכא אות יא)].

יזכור

נדרי צדקה והזכרת נשמות

נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים. [שו"ע (סי' תרכא סע' ו)]. ומזכירין נשמותיהם, דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביום"כ. [רמ"א (שם).ועי' בגשר החיים (ח"א פל"א אות ח) שיש נוהגים שלא להזכיר ילדים שנפטרו פחות מבן י"ג שנים ויש שלא מזכירין פחות מבן כ'ורבים מזכירים אפילו אלו שלא הגעו לכלל דעת משום שלילדים אלו יש להם חשבונות מגלגולים קודמים]. ולכן נקרא יוה"כ בלשון רבים ר"ל לחיים ולהמתים. [מ"ב (ס"ק יח). ועיי"ש (ס"ק יט) שביאר דכשנודרין בעבורן דאמרינן אלו היה חי היה נותן ג"כ צדקה (ואפילו אם היה עני היה טהור לב ורוצה ליתן) אבל בעבור רשע אינו מועיל. ואם התודה קודם מותו י"ל דיש לו כפרה וכצדיק חשוב, ומסתברא דאם הבן נותן בעד אביו בכל גווני מועיל להקל דינו דברא מזכה אבא].

יציאה בשעת יזכור

נוהגים שמי שהוריו בחיים יוצאים בשעת אמירת יזכור משום שאם אלו ישתקו נראה כהתגודדות ועוד משום עין הרע שאלו אורים יזכור ואלו לא אומרים. [שערי אפרים (פתחי שערים ש"י אות לב) וגשר החיים (ח"א פל"א אות ד). ועי' עוד טעם בארחות חיים (ספינקא סי' תרסח אות ז)].

בשנה הראשונה

י"א שבשנה ראשונה לפטירת אביו או אמו נוהגים שאין אומרים יזכור. [קשו"ע (סי' קלג אות כא)]. וי"א שצריכים לצאת מהבהכנ"ס. [שם]. וי"א שא"צ לצאת. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' רה) דלא שייך בזה משום העין רע ובכה"ג לא שייך טעם זה. ועי' מש"כ לעיל]. ויש אומרים שאף בשנה ראשונה אומרים יזכור. [גשר החיים (שם אות ז)]. ולמעשה היודע בעצמו שלא יבוא לידי בכי יכול לומר אף בשנה ראשונה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש תפלה אות ח)].

אמירתו ביחידות

מי שאין בידו לומר יזכור בצבור יכול לאמרו אף ביחידות. [גשר החיים (שם אות ו) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש שם אות ט)].

אב הרחמים

אחרי יזכור אומרים אב הרחמים (אף ביוה"כ שחל בשבת). [לוח אר"י לגרימ"ט].

נעילה

זמנה

ניתן להתחיל תפלת נעילה מפלג המנחה, אבל לא לפני כך. [מ"ב (ס"ק ב)]. ועיקר זמנה כשהחמה בראש האילנות, הוא איזה זמן קודם תחלת השקיעה. [שו"ע (שם סע' ב) ומ"ב (ס"ק ב)]. כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה, והיינו סוף שקיעה שהוא צאת הכוכבים וסמוך לזה היינו מעט זמן קודם צה"כ. [שו"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ב)]. והמנהג באר"י להתחיל מפלג המנחה. [הגרצ"פ זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' נא), הגר"ש דבליצקי (תפילת נעילה אות ב) וכה"ח (אות ז), וכתב שם שלהתחיל כשהחמה בראש האילנות אינו אלא למצוה מן המובחר]. וי"א שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה ואף על פי שהעיקר כסברא הראשונה, מ"מ עכשיו שנוהגין כסברא אחרונה אין למחות בידם ומ"מ צריכין עכ"פ ליזהר ולהתחיל בעוד היום גדול וגם יזהר לומר החרוז היום יפנה השמש יבוא ויפנה קודם הערב שמש דאל"כ הוא כדובר שקרים לפני ד'. [מ"ב (ס"ק ב). ואצל החזו"א החישוב של זמן התחלת וסיום תפלת נעילה היה כדי לסיים בצאת הכוכבים ושלא יהיה זמן פנוי מסיום הנעילה עד תפלת ערבית, שלא יגיעו בטעות לידי שתייה ואכילה, עי' חוט שני (יוה"כ פי"ב הגה נא עמ' קעד)].

אמירת וחתום

אומר במקום כתבנו, חתמנו. [רמ"א (שם)]. וכן כשמגיע לוכתוב יאמר וחתום וכן יאמר בספר חיים וכו' נזכר ונחתם. כי בנעילה הוא חתימת הגזר דין [מ"ב (ס"ק ב)]. ואם טעה ואמר כתבנו, א"צ לחזור. [מהרש"ם (דעת תורה על סע' ב) ושבט הלוי (ח"ד סי' נד אות ח)]. ומ"מ אם עדיין לא חתם הברכה יכול לחזור ולאומרו. [הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שם אות ה)].

חשיבות להתחזק בתפלה זו

נעילה הוא חתימת הגזר דין שנכתב בר"ה על בני אדם לטוב או לרע ויזדרז מאד בתפלה זו כי תכלית כל העשי"ת הוא יוה"כ ותכלית יוה"כ הוא תפלת נעילה שהכל הולך אחר החיתום ואם לא עכשיו אימתי ולכן אף אם חלש הוא מחמת התענית מ"מ יאזור כגבור חלציו להתפלל במחשבה זכה וברורה ולקבל על עצמו נדרי התשובה באמת והבא לטהר מסייעין לו ויחתם בספר חיים טובים. [מ"ב (ס"ק ג)].

נשיאת כפים

נושאים כפים בנעילה. [שו"ע (סי' תרכג סע' ה)]. ומנהג בני אשכנז בחו"ל שלא לישא כפים. [רמ"א (שם)]. ומ"מ או"א ברכנו בברכה וכו' וכן שים שלום אומרים ואפילו הוא לילה שבזה אין קפידא כ"כ לפי שהתחלת התפלה היה ביום. [מ"ב (ס"ק ט)]. ובאר"י נוהגים לישא כפים. [מיהו אצל החזו"א נהגו שלא לשאת כפים בתפלת נעילה עי' הטעם לדבר בסמוך].

נשיאת כפים משחשכה

נושאים כפים דוקא מבעוד יום אבל אם כבר חשכה אין נושאין כפים כי הוקש נשיאת כפים לעבודה כדכתיב "לשרתו ולברך בשמו" ועבודה הוא דוקא ביום, ולכן אם הזמן קצר יאמרו הפיוטים אחר התפלה כדי שיהא נשיאת כפים ביום. [מ"ב (ס"ק ח)].

בבין השמשות

אפילו אם הוא בין השמשות צריך עיון אם מותר לישא כפים כי נשיאת כפים הוקש לעבודה במקדש, והרי העבודה כשרה דוקא ביום ממש. אלא שאפשר שבזה יש להקל כבין השמשות דרב יוסי בצירוף דעת ר"ת, וצ"ע. [שעה"צ (אות יא)]. ועכ"פ בדיעבד יש לסמוך על השיטות שעד י"ג דקות ומחצה אחר השקיעה עדיין יום הוא. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ד אות ט)]. ועדיף לדלג מקצת פיוטים שבתוך חזרת הש"ץ ע"מ לישא כפים לפני השקיעה. [הגרשז"א זצ"ל (שם). מיהו אצל החזו"א נהגו שלא לשאת כפים בתפלת נעילה כי בד"כ ל היו מספיקים לנשיאות כפים לפני השקיעה, והחזו"א לא רצה למהר התפלה בשביל הנשיאת כפים, עי' חוט שני (יוה"כ פי"ב עמ' קעה)].

תקיעת שופר

תוקעים בשופר. [שו"ע (שם סע' ו)]. סימן לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלקים בתרועה. [מ"ב (ס"ק יב) ועי' עוד טעם בשה"צ]. ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, ובקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש. [רמ"א (שם)].

תקיעה בבין השמשות ולפני הבדלה

מותר לתקוע אפילו אם חל בשבת ג"כ ואף על גב שעדיין לא הבדילו בתפלה מ"מ כיון שהתקיעות בכלל "חכמה" ואינה מלאכה לא החמירו בה רבנן ואפילו בבין השמשות מותר כי הוא שבות לצורך מצוה אבל אם הוא בודאי יום אסור לתקוע. [מ"ב (שם)]. ומ"מ ראוי לתקוע כנהוג לאחר כ"א דקות מהשקיעה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ד הגה 35) כמ"ש בלוח אר"י].

סדר התקיעות

י"א שתוקעים תשר"ת. [שו"ע (שם סע' ו)]. וי"א רק תקיעה אחת. [רמ"א (שם)]. והמנהג הפשוט באר"י כדעה הראשונה. [לוח אר"י (לגרימ"ט)]. ובחו"ל המנהג הפשוט כדעה השניה.

אמירת לשנה הבאה וגו'

אחר שתקע המנהג שאומרים הש"ץ והקהל לשנה הבאה בירושלים. [מ"ב (ס"ק יג)].

דינים שונים בתפלה

עמידה במשך התפלה

יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה בשעת התפלה. [שו"ע (סי' תריט סע' ה) ומ"ב (ס"ק יג)]. וטעם העמידה להיות דוגמת המלאכים ונשים לא יעמדו (כי אין יכולין להדמות להם). ואף האנשים רשאין לשעון ולסמוך על איזה דבר אם נחלשו. [מ"ב (ס"ק טו) ושעה"צ (אות יט)]. ומי שאינו יודע בעצמו שלא יזיק לו העמידה שיתנמנם בשעת תפלה או שלא יוכל לכוון כראוי, עברה היא בידו, ואפילו לעמוד ביום, אם יזיק לו העמידה שיהא עיף ויגע ולא יוכל לכוון כראוי. [שעה"צ (אות יח)].

ש"צ שאינו יכול לעמוד בכל התפלה

מצוה להדר אחר ש"צ שיעמוד בכל התפלה, מיהו במקום שא"א באחר הגון כמוהו או שהוא כבר מוחזק מילדותו ועכשיו הזקין יש לתת עצה שבפיוטים שנוהגים לנגן כגון הי' עם פפיות או כיוצא בזה שיכבדו לאחד מהעדה לנגן הפיוט והש"צ אז ישב וינוח על כסא או בשעה שהציבור אומרים פיוט בסתם באופן שלא ירגישו הקהל ולא יהי' להם לטירחא אז יש להתיר באופן כזה. [משנה הלכות (ח"ז סי' טו)].

כריעה בתפלה

יש נוהגים להתפלל ביוה"כ בכריעה. [שו"ע (סי' תקפב סע' ד)]. והנוהג כן יתפלל בכריעת ראשו עם גופו בלבד. [מ"ב (ס"ק יג)]. וצריכים לזקוף בסוף הברכות. [שו"ע (סי' תקפב סע' ד)]. והיינו קודם שיאמר ברוך אתה וה"ה בתחלת הברכה. [מ"ב (ס"ק יד)]. ובברכות שתיקנו לכרוע בהן יזקוף עצמו כמה תיבות לפני שיאמר "ברוך אתה". [מ"ב (סי' קיג ס"ק ו)].

בקשות פרטיות בתפלה

מותר לבקש בקשות פרטיות ביוה"כ. [החזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' קפא אות כז) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"א אות טו)].

עמידה לפני המתפלל וכשהארון קודש פתוח

ישיבה לפני המאריך בתפלתו ביוה"כ

מי שגמר תפלתו ואחריו יש מי שממשיך להתפלל, אם יושב מחמת חולשה רשאי לשבת אף אם אין חולשתו מוכחת עליו, שעיצומו של הצום מוכיח שמפני הצום יושב. (ואם בקל יכול להתרחק ד' אמות מהמתפלל צריך לעשות כן, אבל בדרך כלל אין זה אפשרי כי מסביבו יש עוד מתפללים). [בית ברוך (על החיי"א כלל כו ס"ק ט). ועי' בשמעתא עמיקתא בגליון קנ"ד].

עמידה כשהארון קודש פתוח

כשהספר תורה עומד במקומו כגון בעת שפותחין הארון קודש, אינו חייב לקום בפניו עד שיוציאוהו. [מ"ב (שי' קמו שעה"צ אות יח)]. אמנם העולם נוהגים לעשות הידור לתורה ולעמוד. [מ"ב (שם). ודעת האג"מ (או"ח ח"ה סי' לח אות ד) שאין מנהג זה חיוב כשאר מנהגים אלא מצוה בעלמא]. ומ"מ מי שחלש יכול להקל ולשבת בשעה שהארון קודש פתוח. [ערוה"ש (סי' תריט אות ט)].

מוצאי יום הכפורים

נטילת ידים

לאחר מעריב יש ליטול ידים עד הפרק. [הגרשז"א זצ"ל (פי"ד הגה יג) ומה שאין נוטלין לפני תפלת מעריב היינו מפני שסומכין בדיעבד על מה שנוטלין בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימין להתפלל ערבית מבעו"י לכן מקפידין לא ליטול ידים אלא לאחר מעריב].

שתיית מים לפני הבדלה במוצאי הצום

אף אחר שעבר זמן תוספת יוה"כ, לא יאכל ולא ישתה עד שיבדיל על הכוס כמבואר להלן. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ומכל מקום מי שצמא מותר לו לשתות מים לפני שיבדיל, ויאמר לפני כן "ברוך המבדיל בין קודש לחול". [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פס"ב אות כה והגה נט) והגרי"ש זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות כח)].

אשה הצריכה לאכול לפני שיגיע בעלה מבית הכנסת

אשה שבעלה שוהה בבית הכנסת, וקשה לה התענית, כיון שלהלכה העיקר כדעת הפוסקים שנשים חייבות בהבדלה, יכולה להבדיל בעצמה ותשתה מהכוס כדין. [שבט הלוי (ח"ד סי' נד אות ז) ושש"כ (פס"ב הגה פו)].

הבדלה על הכוס

מבדילין על הכוס בהבדלה במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכד סע' ג). וכתי' המ"ב (ס"ק יד) שבמקומות שמבדילין בבהכ"נ על הכוס בכל מו"ש ויו"ט גם עכשיו יבדיל הש"ץ ויטעים מן הכוס לקטן או ישתה בעצמו אם מתכוין לצאת].

בשמים

במוצאי יוה"כ לא מברכים על הבשמים. [שו"ע (שם סע' ג)]. ואף למי שלא התענה הדין כן. [שכנה"ג (הגה"ט סי' רצז אות ב)]. ואם יוה"כ חל להיות בשבת, דעת השו"ע (שם) שלא מברכים על הבשמים. אולם המשנה ברורה (שם ס"ק ה) הביא שהרבה אחרונים סוברים שמברכים. ולמעשה יברך ברכת הבשמים אחר הבדלה. [כה"ח (שם אות ט) ושש"כ (פס"ב אות כח)]. ומ"מ יש מברכים ברכת הבשמים גם בתוך ההבדלה. [שש"כ (שם)]. וכן נוהגים. [לוח אר"י לגרימ"ט].

נר

מברכים על הנר במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכד סע' ד)]. וי"א שאף חוזרים אחריה. [שו"ע (רס"י רצח)]. ואין לברך על אש שנוצר עכשיו במוצאי יוה"כ [שו"ע (סי' תרכד סע' ד) ומ"ב (ס"ק ז)].

טעה וברך על אש שלא שבת

אם בירך על נר אש שלא שבת ביוה"כ, לא יצא ידי"ח וצריך לחזור ולברך, וכיון שהוי ברכה לבטלה הברכה מפסיקה בין ברכת הגפן לטעימה ועל כן צריך לחזור ולברך על היין. [שש"כ (פס"ב אות לא בהגה)].

הדליק אש מנר שהודלקה עתה

יש מקילים לברך על נר שהדליקו מאותה שלהבת שהודלקה עכשיו. [שו"ע (שם סע' ד) בשם י"א ומ"ב (ס"ק ז וסס"ק י)]. ויש חולקים, וכן עיקר. ומ"מ אם טעה ובירך עליו אינו חוזר ומברך. [שו"ע (שם סע' ה), מ"ב (סס"ק ז) ובבה"ל (ד"ה וי"א), ועיי"ש במ"ב ובבה"ל שמצרפים שיטה זו לקולא].

נר שהיה דלוק בביתו מבעוד יום

אם היה לו נר אחד בביתו שהיה דלוק מבעו"י ידליק ממנה עוד אחד ויברך על שניהן ביחד כי על אותו נר שבביתו לחוד ג"כ אינו כדאי לברך דאפשר שהיא נעשה ג"כ רק לכבוד היום. ויותר טוב שיניח בביתו לכתחלה נר דלוק מעיוה"כ שיהיה דלוק עד מוצאי יוה"כ כדי לברך עליו ויוצא בזה לכל הדעות כיון שהוא מניחה לכתחלה בשביל זה. [מ"ב (ס"ק יג)].

אש של נר נשמה או של כיריים

צריך אור העשוי להאיר, ועל כן לא מברכים על אור שעל הכיריים שהודלק מערב יוה"כ, או על נר נשמה. ומכל מקום ניתן להדליק מהם נר אחר ולברך עליו. [עי' ברמ"א (סס"י תרכד) לענין נרות בהכ"נ, במ"ב (שם) ובאשרי האיש (ח"ג פכ"א אות כט) בשם הגרגרי"א זצ"ל]. ונר שעשוי גם לכבוד וגם להאיר למעשה אין לברך עליו. [עי' בה"ל (סי' רחצ ד"ה נר ביהכ"נ)]. ואם הדליקו בתחלה לכבוד ולבסוף השתמש בו להאיר צ"ע אם אפשר לברך עליו. [בה"ל (שם)].

ברכת מעין ג' אחר הבדלה של מוצאי יום כפור

אם עשה הבדלה במוצאי יום כפור (אפילו חל בשבת), ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפטור היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במ"ב סי' רצ"ט ס"ק כ"ט). [הגרי"ש זצ"ל (ישא יוסף ח"ג סי' קנד)].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמח"ס שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון – טל': 6761* יש להקיש 3–3–1 שלוחה 65

ניתן לתרום דרך "נדרים פלוס" – יש להקיש: 1. קופות נוספות 2. חניכי ישיבות רמות ב' 3. גליון שמעתא עמיקתא

הגליון נתרם לע"נ מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 0503–767–052

© שמעתא עמיקתא – להפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: Amikta571@gmail.com